



UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Dones i assistència a la Barcelona baixmedieval.

L'exemple de madona Estàcia.



Autora: Eulàlia Saguer Gavalrà

Tutor: Salvatore Marino

Curs 2019-2020

Treball de Final de Grau

Grau d'Història

Facultat de Geografia i Història

Resum: el present treball versa sobre les dones que treballaven a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona durant el segle XV. En ell, s'aborden els oficis dedicats a l'assistència a malalts, a la infància abandonada i a les tasques domèstiques de l'Hospital. L'assistència a la infància abandonada s'exemplifica amb l'interessant cas de la comtessa siciliana Anastasia Spatafora. Les conclusions d'aquest treball permeten acostar-nos a una realitat laboral molt complexa i heterogènia del món assistencial a l'Hospital de la Santa Creu.

Paraules clau: Hospital de la Santa Creu; Barcelona; dones; assistència hospitalària; història del treball; segle XV.

Abstract: the paper focuses on the women who worked in the Hospital of the Holy Cross in Barcelona during the 15th century. They devoted to the sick and abandoned childhood and carried out household tasks. The example of the Sicilian countess Anastasia Spatafora allow to bring closer a complex and diverse working reality of the aid world in Hospital de la Santa Creu.

Keywords: Hospital of the Holy Cross; Barcelona; women; social assistance; History of work; 15th century.

Índex

Introducció	4
Desenvolupament	7
1. Les institucions hospitalàries a la Baixa Edat Mitjana	7
1.1: La reforma hospitalària a l'Europa baixmedieval	7
1.2: L'Hospital de la Santa Creu de Barcelona al segle XV	9
2. Dones i assistència a l'Hospital de la Santa Creu al segle XV	14
2.1 Dones i treball a la Baixa Edat Mitjana	14
2.2: Les dones que treballaven en l'assistència a l'Hospital de la Santa Creu	16
2.2.1: Assistència sanitària a malalts	16
a) La cambrera	16
b) Les cuidadores de malaltes i d'infants i la infermera	17
2.2.2: Assistència a la infància abandonada	19
a) La "Mare de les dides" o la dona encarregada de la Secció d'Expòsits de l'Hospital	20
b) Les dides	22
2.2.3: Personal domèstic	26
a) Viudes i beguines	27
b) Cuineres	28
c) Bugaderes	28
d) Serventes	29
e) Altres possibles treballs	29
3. L'exemple de madona Estàcia	31
3.1: Identitat i funcions	31
3.2: La seva donació, reflex de la seva mentalitat	33
Conclusions	34
Fonts consultades	39

1. Fonts documentals	39
2. Bibliografia citada	39
3. Imatges utilitzades	44
Annexos	45
Annex 1	45
Annex 2	45
Annex 3	47
Annex 4	48
Annex 5	53
Annex 6	54
Annex 7	61
Annex 8	64
Annex 9	67

Introducció

A l'Europa del segle XV les reformes hospitalàries dotaren les grans ciutats de nous hospitals amb funcions més centralitzades i especialitzades, i amb una organització laboral més estructurada i documentada. En aquests hospitals, un bon nombre dones es dedicaren a l'assistència, constituint un grup molt heterogeni de treballadores amb diferents funcions, retribucions i condicions.

L'objectiu d'aquest treball és elaborar una primera aproximació al treball femení d'assistència a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona al llarg del segle XV. Quantes dones treballaven a l'Hospital al segle XV? Quins treballs hi realitzaven? Quina categoria social o estatus tenien? Quant cobraven? Hi havia divisió sexual del treball? Quina implicació tenien amb la societat i amb la ciutat? Es movien per necessitat econòmica o per caritat? Aquestes són algunes de les qüestions que el treball vol abordar. També es vol aconseguir una visibilització del treball femení, el qual al llarg de la història ha estat majoritàriament invisibilitzat i oblidat, tant per la societat com per la historiografia. Totes aquestes qüestions es pretenen exemplificar amb el cas d'Anastasia Spatafora o madona Estàcia, amb la qual es pot posar nom i vivència a una dona protagonista de l'assistència hospitalària.

Per a l'elaboració del treball s'han consultat diverses fonts bibliogràfiques sobre l'Hospital de la Santa Creu, sobre l'assistència hospitalària baixmedieval (barcelonina i d'altres territoris geogràficament i/o políticament propers) i sobre el treball femení baixmedieval, així com documentació primària ja editada en diverses publicacions. Per al cas concret de madona Estàcia, se n'ha realitzat un estat de la qüestió a partir dels pocs estudis als quals apareix i també s'ha utilitzat la font primària de la còpia de la donació que va fer a l'Hospital l'any 1415, conservada a l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu.¹ Tot i això, la documentació que ens ha arribat de l'Hospital datada del segle XV se'ns presenta fragmentada: es conserven només onze llibres,² i aquests, a la vegada, presenten molts buits cronològics i estan incomplets,³ aspecte que influeix en les fonts utilitzades per a aquest treball.

A través de la lectura d'aquestes obres i estudis, s'han identificat els diversos càrrecs d'assistència femenina de l'Hospital de la Santa Creu, alguns documentats com a tals i altres que no apareixen clarament, i s'han comparat amb altres hospitals geogràficament i/o políticament propers al de Barcelona. D'aquesta manera, des de la perspectiva de gènere, de la

¹ AHSCSP, Manual quart de Joan Torró (1411-1415), f. 140v-141r.

² Dels quals cinc són de malalts i sis són d'infants abandonats o expòsits.

³ És el cas dels llibres de malalts generals: el primer que es conserva és de l'any 1457 i posteriorment hi ha un buit cronològic de 16 anys fins que apareix el següent llibre, de l'any 1473. Pel que fa als expòsits, hi ha un llibre d'afermaments que comprèn des de l'any 1401 fins al 1447, però el següent ja data de 1490, saltant-se així 43 anys. D'altra banda, els quatre llibres d'afermaments preservats a l'Arxiu Històric de Sant Pau comprenen els anys 1412 al 1490 amb un buit de 49 anys (de 1439 a 1488) (Fontanals 2013, pp. 53-54).

història del treball i de l'assistència i de la història social s'ha realitzat una aproximació a aquests càrrecs assistencials femenins de l'hospital barceloní.

El treball s'ha estructurat en tres capítols: un primer dedicat a contextualitzar les reformes hospitalàries europees baixmedievales i la de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona; un segon dedicat, en primer lloc, al treball femení baixmedieval i, en segon lloc, a les dones que treballaven en l'assistència de l'Hospital a partir de la classificació laboral de Salvatore Marino a l'hospital comtal,⁴ i el tercer centrat en el cas de madona Estàcia, seguit de les conclusions, de les fonts consultades i dels annexos.

L'estudi del món laboral de l'assistència ha estat poc tractat per la historiografia; destaquen Giuliano Pinto pel cas de l'Hospital de San Gallo de Florència i pel treball relacionat amb l'assistència en general,⁵ i Salvatore Marino,⁶ que compara en matèria laboral els hospitals de Barcelona, Siena, Milà i Nàpols. D'altra banda, sí que s'han tractat els oficis relacionats amb la medicina a la Baixa Edat Mitjana, com és el cas de Carmel Ferragud per l'àmbit de la Corona d'Aragó⁷ o de Carles Vela per l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona,⁸ així com la història laboral i salarial europea baixmedieval, com és el cas de Franco Franceschi;⁹ però en cap d'ells s'aborda la qüestió des del punt de vista de l'assistència hospitalària.

Si els estudis de la història del treball al món assistencial són escassos, els estudis sobre el món laboral femení en l'assistència hospitalària són inexistents. La visió laboral de gènere s'insereix dins la Història del Gènere, nascuda a l'últim terç del segle XX i corresponent a la Nova Història, i per a l'Edat Mitjana destaquen figures com Michelle Perrot¹⁰ o, a casa nostra, Teresa Vinyoles.¹¹ Però ni la història de gènere ni la del treball han abordat els oficis d'assistència hospitalària ocupats per dones; només ha estat tractat l'ofici del didatge a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona per Ximena Illanes,¹² a l'Hospital General de Mallorca per part d'Esther Cruz,¹³ i a l'Ospedale Maggiore de Milà per Eleonora Poli,¹⁴ i molt breument l'ofici de "mare de les dides" en estudis sobre els expòsits de l'Hospital barceloní per part de Teresa Vinyoles i Ximena Illanes.¹⁵ En canvi, sí que trobem estudis sobre la presència de dones en l'àmbit de

⁴ Marino 2018.

⁵ Pinto 1974, 2008.

⁶ Marino 2018.

⁷ Ferragud 2017.

⁸ Huguet 2014, pp. 325-343; Vela 2001.

⁹ Franceschi 2010; 2017.

¹⁰ Duby, Perrot 1991.

¹¹ Vinyoles, Teresa (1976), *Les barcelonines a les darrerries de l'edat mitjana*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana; Vinyoles, Teresa (2005), *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Lleida, Eumo Editorial - Pagès Editors.

¹² Illanes 2006, 2011, 2013b.

¹³ Cruz 2001.

¹⁴ Poli 2019.

¹⁵ Illanes 2011, 2013a, 2018, 2019; Vinyoles 2013a, 2013b.

la medicina¹⁶ a la Baixa Edat Mitjana, així com estudis sobre l'ocupació laboral femenina baixmedieval.¹⁷

Per tant, manquen estudis dedicats al món laboral ocupat per les dones en l'àmbit d'assistència hospitalària, en aquest cas baixmedieval. Aquest camp d'estudi roman encara inexplorat i presenta un ampli ventall per recórrer. El present estudi pretén ser una contribució en aquest camp, així com a la història de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona i a la història de gènere, del treball i de l'assistència.

S'ha escollit el context del segle XV perquè és el moment en què es dugué a terme la reforma hospitalària europea, amb motiu de la qual es fundà l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona l'any 1401. Arran d'aquesta fundació també s'organitzaren les tasques i el món laboral assistencial i, per tant, se'n poden trobar nombroses fonts primàries, així com posteriors estudis historiogràfics i documentació primària editada i publicada. El fet que el context es desenvolupi en un entorn urbà també és un element a tenir en compte, ja que ens apropa a la situació de crisi que es vivia a les urbs al segle XV i als col·lectius més marginats que hi vivien, amb els quals l'Hospital actuava com a centre d'assistència. Aquests col·lectius de marginats i aquest nou context urbà baixmedieval són els marcs en què s'inserien laboralment i personalment les dones que es dedicaven a l'assistència hospitalària. Entendre'ls és entendre les vivències i experiències de les nostres subjectes d'estudi.

Les hipòtesis plantejades en aquest treball són les següents:

1. El treball femení estava més invisibilitzat que el masculí, almenys en l'àmbit institucional i documental.
2. El nombre de treballadores a l'Hospital i el seu salari eren inferiors al nombre i al salari de treballadors homes, els quals ocupaven oficis propis de la Medicina.
3. L'estatus laboral i social de les dones que treballaven a l'Hospital no era gaire alt tenint en compte els col·lectius als quals assistien, cosa que repercutia en una retribució econòmica així mateix inferior.
4. Les tasques que realitzaven, en ser assistencials, es basaven en el treball de cures que tradicionalment s'ha associat al gènere femení; però en el cas de l'Hospital destacava el fet que fossin remunerades.
5. La motivació laboral de les dones dedicades a l'assistència en gran majoria era econòmica, tot i que hi hauria un fort component vocacional.

¹⁶ Ferragud 2007.

¹⁷ Del Campo 2004.

1. Les institucions hospitalàries a la Baixa Edat Mitjana

1.1: La reforma hospitalària a l'Europa baixmedieval

L'interès historiogràfic per les institucions assistencials se situa a l'últim terç del segle XX de la mà de la Nova Història, arran de la tercera generació de l'Escola dels Annales. Amb l'interès per nous temes, subjectes i metodologies, l'assistència¹⁸ i la pobresa¹⁹ baixmedievals van començar a ser objecte d'estudi. Recentment, múltiples recerques han continuat aquesta tasca historiogràfica centrant-se en la reforma hospitalària europea²⁰ i dedicant-se a estudiar territoris i hospitals concrets, majoritàriament a l'Europa meridional.²¹ De fet, Antoni Conejo defensa que l'estudi històric dels hospitals podria configurar-se com una disciplina pròpia,²² i és que són uns espais a estudiar des de la multidisciplinarietat: des de la història, la història de l'art, l'urbanisme, l'economia, la religió, l'assistència, la medicina, les mentalitats...

Els hospitals baixmedievals, hereus d'una heterogènia tradició d'institucions assistencials,²³ s'han d'entendre, generalment, des de l'àmbit de l'assistència física i espiritual a les persones més desvalgudes de la societat (pobres, orfes, peregrines, empestades...), partint dels principis de la *caritas* i l'*hospitalis* cristianes.²⁴ No s'han d'entendre des de l'actual òptica hospitalària

¹⁸ Bronislaw Geremek se centrà en l'assistència a la marginalitat: Geremek, Bronislaw (1992), *Uomini senza padrone. Poveri marginali tra medioevo e età moderna*, Torí, Einaudi; Geremek, Bronislaw (2014), *Truands et misérables dans l'Europe moderne (1350-1600)*, Gallimard, Collection Folio histoire, 235; Geremek, Bronislaw (1976), *The Margins of Society in Late Medieval Paris*, Cambridge, Cambridge University Press; Geremek 1998, que recorre aquests dos aspectes al llarg de l'Edat Mitjana i n'estudia l'evolució al passar a l'Edat Moderna. Per a Catalunya, vg. Brodman 1998.

¹⁹ Sobre la pobresa, Frantisek Graus l'any 1961 fou un dels primers a tractar i classificar la pobresa amb l'obra *Die Gewalt bei den Anfängen des Feudalismus und die "Gefangenenbefreiungen" der Merowingischen Hagiographie*, "Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte / Economic History Yearbook", 2/1, pp. 61-156. El seguí Michel Mollat amb els estudis de 1984-1985 *Pauvres et marginaux*, "Acta historica et archaeologica mediaevalia" 5-6, pp. 73-82; i de 1977-1979 *Les Pauvres au Moyen Age. Etude sociale*, "Annales de historia antiqua y medieval" 20, pp. 231-239).

²⁰ Per a Europa en general vg. Huguet, Verdés, Sánchez 2014. Per a l'Europa meridional vg. Conejo 2014. Per a Itàlia vg. Bianchi, Słoń 2006.

²¹ Per a l'Occident europeu entre els segles XIV i XVI vg. Huguet, Verdés, Sánchez 2014. Per a l'Occident europeu en general vg. Comelles, Conejo, Barceló 2018. Per a Catalunya vg. Brodman 1998. Per a Barcelona vg. apartat 1.2. Per a València vg. Gallent 1981. Per a Alzira vg. Aparisi, Ferragud 2018. Per a Aragó vg. Villagrasa 2016. Per a Milà vg. Ferrari 1990. Per a Florència vg. Henderson 1997. Per a Llombardia vg. Albin, Giuliana (1993), *Città e ospedali nella Lombardia medievale*, Bolonya, CLUEB. Per a Siena vg. Gabbrielli, Fabio (ed.) (2011), *Ospedale di Santa Maria della Scala: ricerche storiche, archeologiche e storico artistiche*, Siena, Protagon Editori Toscani. Per a Roma vg. Groppi, Angela (ed.) (2010), *Il Welfare prima del Welfare. Assistenza alla vecchiaia e solidarietà tra generazioni a Roma in età moderna*, Roma, Viella. Per a Nàpols vg. Marino, Salvatore (2014), *Ospedali e città nel Regno di Napoli. Le Annunziate: istituzioni, archivi e fonti (secc. XIV-XIX)*, Florència, Olschki.

²² Conejo 2013.

²³ Hostatgeries per a pelegrins, llebroseries, confraries, hospitals, cases d'almoïna, centres per a malalts mentals... (Conejo 2002, p. 29-35)

²⁴ *Ibidem*, p. 28.

de curació mèdica, ja que, en aquell moment, la majoria de metges exercien de forma individual i privada, motiu pel qual els més pobres no podien permetre's aquest servei.

Aquests principis cristians portaven a tenir cura de la pobresa, la qual estava lligada tant a aspectes socials com econòmics:²⁵ pobres, viudes, noies sense dot, infants expòsits, malalts mentals... En la pobresa s'hi veia reflectida la pobresa de Crist; per tant, assistir-la era un acte de pietat, caritat i d'amor envers Déu. Es podia exercir mitjançant donacions o llegats econòmics a pies almoines, hospitals, bacins dels pobres vergonyants, etc., o mitjançant la implicació personal en institucions assistencials. La pobresa urbana baixmedieval comprenia els pobres de solemnitat (pobres per “naturalesa”, també anomenats captaires o pobres de Crist, que rebien almoines i donacions com a actes de pietat) i els pobres vergonyants (els qui, per diversos motius, havien caigut a la pobresa durant la seva vida i duien la condició de pobres d'una manera vergonyant).²⁶ Però la pobresa no es pretenia erradicar sinó controlar, ja que suposava un element per aconseguir la redempció dels pecats i la salvació de les ànimes de les persones benestants;²⁷ és l'anomenada “economia de la salvació”,²⁸ en què els pobres, per tant, eren subjectes imprescindibles.

A aquest context religiós de la pràctica de la caritat i de l'assistència als més desvalguts se n'hi han de sumar d'altres. Des del segle XIV s'anaven succeint episodis de crisis per fams (*Lo mal any primer* de 1333), epidèmies (la Pesta Negra d'entre 1346-1353), guerres (Guerra dels Cent Anys de 1337 a 1453) i desastres naturals (inici de la petita Edat de Gel a mitjan segle XIV, terratrèmols...). Paral·lelament, la demografia creixia als nuclis urbans i, per tant, també ho feia la pobresa, causa i conseqüència de violència, fam i malalties entre els grups més marginats.²⁹ Davant aquest context, les autoritats volgueren establir un control sobre la pobresa, garantir certa pau social³⁰ i organitzar i higienitzar més bé l'espai urbà. Així, les grans ciutats europees van crear, millorar o fer més efectius els seus hospitals.

D'aquesta manera, el poder urbà de les grans ciutats d'Europa occidental, que concebia l'assistència com un afer públic³¹ i pretenia garantir el bé comú (desenvolupat futurament en l'Humanisme), dugué a terme una beneficència institucionalitzada al llarg del segle XV creant hospitals i altres institucions assistencials que seguien «els principis evangèlics segons els

²⁵ Geremek 1998.

²⁶ Piñol 2002.

²⁷ Especialment el col·lectiu dels mercaders. Francesc Eiximenis en fa ressò a la seva obra *El regiment de la cosa pública* (vg. annex 1 sobre Eiximenis i la pobresa).

²⁸ Vinyoles 2013b, p. 59.

²⁹ Conejo 2014, p. 417. Mollat defensa que la pobresa al segle XV va passar a associar-se amb la violència i la criminalitat (Mollat, Michel (1974), *Il concetto della povertà nel Medioevo: problematica*, dins Ovidio, Capitani (ed.), *La concezione della povertà nel Medioevo*, Bolonya, Pàtron, p. 4).

³⁰ Vinyoles 1990.

³¹ Gazzini 2018, p. 18.

quals, qui acull, sana i s'apiada del pobre, li ho fa a Crist (Mt 25, 31-46)»,³² fenomen conegut com el procés de reforma hospitalària.³³ Així, al llarg del segle XV, es crearen majoritàriament a l'Europa meridional³⁴ models i xarxes de nous i reformats hospitals que es poden titllar d'hospitals generals,³⁵ amb l'objectiu de la *caritas Christi*, de la pau social i de l'exercici del bé públic o *caritas patriae*.³⁶ Algunes fundacions van ser de caràcter públic per part de les institucions de govern urbanes (religioses i/o laiques) i altres van ser de caràcter privat, les quals, segons apunta Agustín Rubio, tendrien més a interessos polítics i d'influència social que no pas caritatius.³⁷

1.2: L'Hospital de la Santa Creu de Barcelona al segle XV

L'Hospital de la Santa Creu de Barcelona ha estat objecte d'un gran nombre d'estudis des de la multidisciplinarietat. A principis del segle XX Josep Maria Roca n'estudià les ordinacions³⁸ i la medicina,³⁹ però no va ser fins a partir de la segona meitat del segle XX, lligat a la línia historiogràfica del moment, que el tema començà a suscitar interès. Així doncs, trobem la tesi doctoral de Josep Danón l'any 1967,⁴⁰ i, més recentment, la tesi i trajectòria acadèmica d'Antoni Conejo Da Pena.⁴¹ Sobre l'estudi de l'Hospital a través del seu fons documental destaquen Reis Fontanals⁴² i Nativitat Castejón,⁴³ i sobre la imprescindible relació entre l'Hospital i el context urbà del moment trobem Josep Danón a finals del segle XX⁴⁴ i Mercedes Gallent a principis del XXI.⁴⁵ Sobre l'àmbit laboral de l'Hospital, en el qual se centra aquest treball, destaca Salvatore Marino, que s'ha endinsat en la història laboral hospitalària, tant a l'hospital barceloní com en altres hospitals baixmedievals italians.⁴⁶ Pel que fa als subjectes

³² Aparisi, Ferragud 2018, p. 46.

³³ Marino 2015, p. 142.

³⁴ València, Lleida, Barcelona, Saragossa, Palerm, Nàpols, Milà, Siena, Florència, Rodes... (*Ibidem*, p. 143-144). «nel corso del XV secolo nessuna città oltre le Alpi avviò una riforma ospedaliera così ampia e radicale come le riforme italiane» (Bianchi, Słoń 2006, p. 31).

³⁵ Conejo 2014, p. 422.

³⁶ *Ibidem*, p. 418.

³⁷ Rubio 1984, p. 25-27.

³⁸ Roca 1920, p. 138.

³⁹ Roca, Josep Maria (1919), *La medicina catalana en temps del rei Martí*, dins "Homenatge a la memoria del rei Martí (Vè centenari de la seva mort)", Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, pp. 153-205.

⁴⁰ Danón 1967.

⁴¹ Conejo 2002, 2010, 2013, 2014.

⁴² Hugué, Verdés, Sánchez 2014, pp. 49-74; Fontanals 2013.

⁴³ Castejón 2007.

⁴⁴ Danón Bretos, Josep (1994), *El Hospital General de Santa Creu de Barcelona en el desarrollo urbano de la ciudad*, dins "Actas del XXXIII Congreso Internacional de Historia de la Medicina: Granada-Sevilla, 1-6 septiembre 1992", Sevilla, Sociedad Española de Historia de la Medicina.

⁴⁵ Gallent 2010-2011.

⁴⁶ Marino 2018.

atesos a l'Hospital, destaquen els estudis de Teresa Vinyoles⁴⁷ i Ximena Illanes⁴⁸ (sobre la infància abandonada i sobre les dides), així com el de Salvatore Marino⁴⁹ i Ximena Illanes⁵⁰ (sobre l'aprenentatge dels expòsits).

L'Hospital de la Santa Creu és considerat com un dels primers hospitals generals de l'Occident cristià.⁵¹ Va ser el resultat de la unificació dels sis hospitals barcelonins l'any 1401: l'Hospital del Canonge Colom (s.XII-XIII), el d'en Bernat Marcús (s.XII), el de Santa Eulàlia del Camp (s.XII), el de Santa Marta o de l'Almoïna o de Pere Desvilar (s.XIV), el de Santa Margarida o dels Masells (s.XII) i el del Canonge Pere Vilar o de Sant Macià (s.XIII).⁵²

Van ser el Consell de Cent i el Capítol de la Catedral de Barcelona, poders públics, els que l'any 1401, durant el regnat de Martí I l'Humà (1396-1410), van impulsar la fundació de l'Hospital de la Santa Creu.⁵³ Si parlem del segle XV, s'ha de fer esment a la gran urbanització que va viure la ciutat al segle XIV: ampliació de les muralles i de l'espai urbanitzable, construcció de la sala del Consell de Cent, ostentació arquitectònica de la nova burgesia mercantil, etc.,⁵⁴ així com l'augment de la demografia urbana. Tot i això, el segle XIV fou un segle de crisis constants. En aquest context de misèria, marginació i urbanització, es procedeix a la fundació d'un únic hospital barceloní l'any 1401: l'Hospital de la Santa Creu, amb l'objectiu de donar assistència física i espiritual a la població més pobre i necessitada, i de crear un hospital amb major capacitat i funcions que els existents.

Al segle XV, però, l'Hospital fou necessari per a la població, ja que la situació de crisi va seguir present a causa d'epidèmies i pestilències (com la glàiola entre 1409 i 1410, i epidèmies que afectaven severament els infants, com la de 1430), de guerres i conflictes (la conquesta del Regne de Nàpols dels anys 1435-1442, la Guerra Civil Catalana de 1462-1472, la Guerra de Successió Castellana de 1474 a 1479, o la Guerra dels remences), de desastres naturals (com el terratrèmol de l'any 1428), d'una mala economia i de fams constants.⁵⁵ Centrant-nos en l'ambient urbà barceloní, les males condicions físiques i econòmiques de la població havien augmentat. Això provocava ambients de pobresa i marginació, que duïen a baralles i situacions de violència urbana.⁵⁶

⁴⁷ Vinyoles 2013a, 2013b, 2016.

⁴⁸ Illanes 2006, 2011, 2013, 2018, 2019.

⁴⁹ Marino 2018, 2019.

⁵⁰ Illanes 2013.

⁵¹ Conejo 2014, p. 438.

⁵² Masclans 2014, p. 210; Danón 1967, p. 11-14.

⁵³ Conejo 2010, p. 437-438.

⁵⁴ Conejo 2014, p. 437.

⁵⁵ Vinyoles 1990

⁵⁶ Sobre la violència urbana barcelonina baixmedieval, vg. Vinyoles 1990.

D'aquesta manera, amb l'Hospital es va intentar controlar i donar assistència a la pobresa i la marginació que es vivien a la ciutat comtal per, així, també mantenir certa pau i equilibri socials en temps de crisi econòmica, política i demogràfica. L'Hospital també pretenia la centralització, unificació i especialització de tots els hospitals barcelonins per fer-lo més efectiu, així com emplaçar-lo als afores de la ciutat per higienitzar l'espai urbà.⁵⁷ La construcció del nou hospital es va aprovar l'1 de febrer de 1401 per part de Martí l'Humà i s'inicià un cop el pontífex Benet XIII d'Avinyó atorgà la butlla papal el 3 de setembre de 1407. Fou l'hospital més pioner en política assistencial a l'Occident baixmedieval pel que fa a organització i funcionament, i fou motiu d'orgull cívic i model de referència en altres territoris. Així, les primeres ordinacions de 1417 el qualifiquen de «lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud de la ciutat».⁵⁸

Les seves funcions eren les d'assistir els col·lectius marginats: pobres, vagabunds, pidolaires, expòsits, leprosos, invàlids, gent gran sola, prostitutes, bojos... que històricament han quedat sense veu.⁵⁹ Tot i que la Medicina a la Corona d'Aragó ja des del segle XIV començava a estar més institucionalitzada (física, cirurgia i apotecaria) i va augmentar amb la urbanització baixmedieval del segle XV,⁶⁰ les necessitats mèdiques no es cobrien exclusivament a l'hospital, sinó que hi havia altres espais de cura com la xarxa familiar o veïnal⁶¹ o els metges individuals. D'aquesta manera, a diferència d'aquestes xarxes, «un hospital proporcionava cama, techo, calor, alimento y consuelo espiritual»⁶² i la seva assistència consistia a tenir cura i guarir els pacients: alimentar i cuidar els més pobres i els malalts, redimir els captius, albergar pelegrins, ajudar les noies sense recursos a aconseguir el seu dot i cuidar i mirar d'inserir a la societat els infants abandonats o expòsits.⁶³ Josep Danón apunta que «su espíritu es caritativo y el fin, albergar enfermos aun sin curar sus enfermedades»;⁶⁴ en la mateixa línia parla Josep Maria Masclans, qui defensa que, a més de fer-se càrrec dels infants abandonats, la beneficència de l'Hospital aniria més encarada a «acollir i atendre els pobres malalts que no a guarir-los».⁶⁵ Tot i això, Teresa Vinyoles exposa que la majoria de les persones ingressades en sortien curades.⁶⁶ Malgrat que l'Hospital anava destinat als sectors més marginals de la societat, no hi havia restricció de destinataris de l'Hospital; així s'indica a les ordinacions de 1417: «hi són contínuament acollits, rebuts, sostinguts e alimentats, en gran nombre, homes e dones pobres,

⁵⁷ L'Hospital es va situar a l'antic emplaçament de l'Hospital d'en Colom, entre els actuals carrer del Carme i de l'Hospital.

⁵⁸ Conejo 2013, p. 3.

⁵⁹ «Los pobres, los miserables y los humildes fueron seres anónimos» (Villagrasa 2016, p. 27).

⁶⁰ Ferragud parla d'una «medicalización de la sociedad» i d'un assumpte de la *res publica* (Ferragud 2017, p. 109).

⁶¹ Villanueva, Conejo, Villagrasa 2018, p. 33.

⁶² Villagrasa 2016, p. 31.

⁶³ Vinyoles 2013b, p. 80.

⁶⁴ Danón 1967, p. 10.

⁶⁵ Masclans 2014, p. 211.

⁶⁶ Vinyoles 2013b, p. 98.

afollats, contrets, orats, nafrats, e havents altres diverses misèries humanes, infants gitats e altres persones miserables de diverses nacions e condicions».⁶⁷

Una funció molt destacada de l'hospital comtal va ser l'assistència als infants expòsits,⁶⁸ abandonats per la mare i/o pare⁶⁹ o bé per algú altre si l'infant era orfe. L'Hospital els acollia i els intentava donar una supervivència física (alletant-los si eren criatures de pit) i social (inserint-los en la societat si superaven els primers tres anys de vida). Tot i això, la mateixa condició d'expòsits ja els incloïa dins el col·lectiu de marginats socials.⁷⁰

Centrant-nos en l'àmbit laboral, Salvatore Marino apunta que els hospitals a la Baixa Edat Mitjana «fueron espacios de experimentación de múltiples y diferentes prácticas y relaciones laborales»;⁷¹ comprenien molta varietat de matisos laborals (condicions, salaris, tasques...) i de treballadors.⁷² Marino classifica les tipologies de treball assistencial en: administració legal i gestió comptable, assistència sanitària als malalts, assistència a la infància abandonada i aprenentatge, assistència espiritual i recaptadors d'almoines, i personal "domèstic".⁷³ Aquest estudi se centra en els treballs d'assistència sanitària a malalts, a la infància abandonada i a treballs "domèstics", ja que són els treballs realitzats per les dones a l'Hospital barceloní.

La institució hospitalària comtal era multifuncional, dinàmica i autosuficient, «era como una ciudad dentro de una ciudad [...] [amb] hortelanos, herreros, pastores, gentes de oficio diversos».⁷⁴ Durant el segle XV l'Hospital disposà de 8 cambres de malalts, separades per sexes dels pacients: fins a l'any 1480 es documenten les cambres Santa Maria, Sant Pere, Sant Miquel i Sant Jaume per a homes, i la Cambra Primera i Cambra Segona per a dones; a partir de 1480 apareixen registrades cambres noves: la Cambra dels Innocents i la "cambra nova".⁷⁵ Posteriorment, el nombre de cambres anirà augmentant.

L'Hospital de la Santa Creu es finançava econòmicament amb actes de caritat com donacions benèfiques, ingressos de més o menys quantia d'origen públic o privat, llegats testamentaris, ajudes institucionals de la corona o de l'Església...; amb autosuficiència alimentària (l'Hospital disposava d'un hort), i amb rendes dels béns que disposava la institució (les terres dels antics hospitals i del nou). A més, s'intentava cobrar al pacient la despesa hospitalària que aquest

⁶⁷ Roca 1920, p. 5.

⁶⁸ Entre els anys 1426 i 1439 es van abandonar 259 infants, això suposa una mitjana de quasi 20 infants per any. (Vinyoles, González 1981, p. 254).

⁶⁹ Els abandonaments es donaven majoritàriament per una situació de pobresa de la mare o el pare que impossibilita la criança d'una filla o un fill; però també trobem abandonament per relacions extramatrimonials, per mort o malaltia de la mare o del pare o d'ambdós... Hi ha una gran variabilitat de casos.

⁷⁰ Vinyoles 1990, p. 160.

⁷¹ Marino 2018, p. 173.

⁷² Masclans apunta que unes 1.500 persones dedicades a la institució hi menjaven diàriament (Masclans 2014, p. 211).

⁷³ Marino 2018.

⁷⁴ Masclans 2014, p. 211.

⁷⁵ Fontanals 2013, p. 65.

havia generat, fos un cop recuperat o un cop mort amb els béns que declarava en entrar a l'Hospital i que no eren reclamats.⁷⁶ Només la meitat dels guanys de l'Hospital anaven destinats a l'alimentació dels més necessitats així com del personal de l'Hospital que hi residia o que, en lloc de cobrar, rebia manutenció alimentària.⁷⁷

En conjunt, l'Hospital, en certa manera, «era el mirall de la societat i de la vida de la ciutat on era ubicat»⁷⁸ i es presentava com «un microcosmos laborioso y productivo, espacio de solidaridad cívica y protección social, de educación y aprendizaje para los niños y niñas, que actuaba a la vez dentro y para la gran ciudad».⁷⁹

⁷⁶ Vinyoles 2013b, p. 97.

⁷⁷ Un exemple en són els anys 1430-1431, en què l'Hospital destinà fins a un 65% dels recursos a comprar aliments (Marino 2018, p. 198).

⁷⁸ Fontanals 2013, p. 66.

⁷⁹ Marino 2018, p. 200.

2. Dones i assistència a l'Hospital de la Santa Creu al segle XV

2.1: Dones i treball a la Baixa Edat Mitjana

Ana del Campo defineix el treball com «la realización de cualquier tipo de tareas, remuneradas o no, que ayuden al sostenimiento del grupo familiar o del propio individuo que las lleva a cabo».⁸⁰ Dins d'aquesta definició s'inclouen el treball domèstic i l'anomenat treball de cures, sovint no remunerats, invisibilitzats i associats al gènere femení. La visió del treball se'ns ha presentat tradicionalment sota aquelles activitats d'economia de mercat; però no hem d'obviar que en altres èpoques, on imperaven uns altres sistemes econòmics, cal concebre el treball des d'un altre punt de vista, en què «El valor social y económico del trabajo [...] no puede valorarse desde los planteamientos de la actual economía de mercado que solo considera como tal el trabajo realizado fuera del hogar, y por el que se recibe a cambio una contraprestación económica».⁸¹ A la Baixa Edat Mitjana la família era la unitat econòmica de la societat i tenia la finalitat, segons Montserrat Carbonell,⁸² de reproduir-se i sobreviure, objectiu en què les dones hi tenien papers imprescindibles. La supervivència implicava exercir activitats, remunerades o no, per alimentar i enriquir la família (des de l'alletament fins al treball artesanal, per exemple). En el cas de les dones solteres o viudes, els objectius eren els mateixos però sense comptar amb una unitat familiar.

Totes les dones, independentment de la seva condició social i del seu estatus legal, realitzaven tasques que actualment es cataloguen de domèstiques i que s'associen a l'espai privat i al gènere femení (cura dels familiars, neteja d'espais, educació dels fills, etc.). Cal recordar, però, que al segle XV la concepció d'allò "domèstic" i "privat" era diferent i les fronteres entre les esferes "privada" i "pública" eren molt difuses i, en molts casos, se superposaven.

A banda d'aquests treballs catalogats com a domèstics, també treballaven en el que coneixem com a esfera pública, i la seva casuística laboral era tan àmplia com dones hi havia i situacions tenien (solteres, casades, viudes...). Les trobem presents en tota mena de treballs: al camp, a la ramaderia, al sector forner (molt nombrós a Barcelona), al de la construcció, al del didatge, al de la mort (ploraneres, portadores de candeles...), etc.⁸³ Però en major quantitat les trobem en

⁸⁰ Del Campo 2004, p. 266.

⁸¹ Gascón 2003, p. 388.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Especialment important a Barcelona, on es documenten nombroses dones a la indústria de la llana (filadores, pentinadores, cardadores i ordidores) (Del Campo 2004, p. 273). En tractar-se de treballs manuals, els moralistes de l'època aconsellaven que fossin les dones qui realitzessin aquests treball.

el sector tèxtil, el servei domèstic i el sector comercial. Així mateix, cada ofici comportava un reconeixement i estatus determinats, tant social com de gènere.⁸⁴

Centrant-nos en l'àmbit hospitalari, les dones no tenien accés a l'estudi oficial de la Medicina.⁸⁵ Tot i això, no volia dir que no tinguessin coneixements de certs oficis, sinó que no els podien exercir oficialment ni aparèixer registrades al gremi; normalment les dones, com a esposes, germanes o filles, aprenien l'ofici de la figura masculina més propera.⁸⁶ Aquest fet dota les dones d'una formació informal relacionada amb la Medicina però, d'altra banda, no les fa visibles al capdavant d'aquests oficis sinó que queden ocultades per la figura masculina de la qual depenen i se'ls prohibeix l'adopció del títol professional. En són exemples les *metgesses*, dones amb coneixement i reputació de curar, presents fins i tot a la Cort,⁸⁷ o les llevadores i matrones, també anomenades padrines. Cal no oblidar la medicina popular i quotidiana que imperava freqüentment a la societat a banda de la medicina institucionalitzada. Nombrosa és la documentació d'ús de remeis casolans que la població s'aplicava a ella mateixa, sobretot a través de xarxes de dones veïnes. Com apunta Carmel Ferragud, «serían las mujeres las primeras en detectar e intervenir en las necesidades de los enfermos de la casa. La transmisión de las experiencias de madres a hijas y la acumulación de sabiduría producto de la cotidianidad, convierten a la mujer en la primera dispensadora de atención médica mientras la enfermedad no se agrave».⁸⁸ Per tant, aquest coneixement no deixa de ser coneixement mèdic, àmpliament estès a la societat, i una mostra d'això és que a l'Hospital de la Santa Creu es documenten diverses dides que, juntament amb veïnes, utilitzen aquest coneixement per cuidar els expòsits malalts que tenien a càrrec seu (vg. annex 2). Per tant, els treballs de cures exercits per les dones també passaven per la cura mèdica.

Pel que fa a l'assistència hospitalària, com s'ha dit, manquen estudis laborals a excepció de l'ofici del didatge, una feina exercida exclusivament per dones i ben considerada econòmicament. Ana del Campo es refereix a l'ofici com a "alletament mercenari" i estableix la classificació entre didatge de fills propis (en què les mares en situació d'adulteri o de viduïtat rebien un sou per alletar els seus propis fills) i didatge de fills aliens (el més freqüent, que podia ser a casa de la criatura o a casa de la dida, on s'hi havia traslladat l'infant).⁸⁹ L'ofici del didatge és el que trobarem en major nombre a l'Hospital de la Santa Creu al segle XV pel que fa a les dones que hi treballaven.

⁸⁴ Entre les dones que treballaven en el sector tèxtil hi havia jerarquització de tasques i, per tant, d'estatus; pel que fa al servei domèstic, hi havia diferències salarials en funció de si el servei l'havien efectuat homes o dones, les quals cobraven menys (*Ibidem*, pp. 274 i 288).

⁸⁵ Fruit de la prestigiació del treball a la Baixa Edat Mitjana, que dugué a la institucionalització de la instrucció professional en què les dones tenien vetat l'accés (Gascón 2003, p. 387).

⁸⁶ Del Campo 2004, p. 282.

⁸⁷ Ferragud 2017, p. 117.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 117.

⁸⁹ Del Campo 2004, p. 282.

En resum, al segle XV «Las mujeres trabajaron en todas y cada una de las actividades en las que participaron los hombres, ahora bien, surge la cuestión de con qué categoría social, con qué reconocimiento... en definitiva, con qué *status* lo hicieron».⁹⁰ Les dones que treballaven a l'Hospital ho feien dedicant-se a l'assistència i a la cura de malalts i infants, i al servei domèstic de la institució; no les trobarem exercint càrrecs mèdics perquè no estaven dins la institucionalització del sector.

2.2: Les dones que treballaven en l'assistència a l'Hospital de la Santa Creu

Partint del fet que, com s'ha dit, les dones no podien dedicar-se oficialment a la Medicina (cirurgia, física i apotecaria)⁹¹ i de la classificació laboral que fa Salvatore Marino,⁹² aquest estudi se centra en els treballs de l'assistència sanitària a malalts i a la infància abandonada i en els treballs “domèstics” de la institució, ja que són aquesta tipologia de treballs els realitzats per les dones a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona al segle XV (remuneradament o voluntàriament).

2.2.1: Assistència sanitària a malalts

a) La cambrera

L'ofici de cambrera està poc documentat, però se n'han trobat diverses traces. Teresa Vinyoles recull un fragment documental en què la cambrera de l'Hospital indica al prior que doni les robes de «Joana, fadrina de 10 anys i filla d'Antoni Baruta de Molins de Rei, [que] ingressà el 3 d'octubre de 1474» i va morir al cap de poc, a Eularieta, una noia de la mateixa cambra.⁹³ També trobem la figura de cambrera al segle XV a l'Hospital de Sant Llàtzer de València a jutjar per la seva denominació lèxica: Mercedes Gallent, parlant dels treballadors de l'assistència hospitalària, recull que «Las mujeres, Na Catherina, Na Johana y Na Johana de Vilanova, estaban en las habitaciones quinta, sexta y séptima respectivamente»;⁹⁴ fet que relaciona cada dona amb una cambra de l'Hospital.

Aquests dos testimonis evidencien l'ofici de cambrera. Si bé a Barcelona se n'esmenta una i a València diverses, es desconeix si variaven en nombre en funció de la necessitat assistencial.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 278.

⁹¹ Cal destacar, però, el cas d'una dona, Peregrina, veïna de Morella, a la qual l'any 1436 se li concedeix a València la llicència per a exercir la Medicina, «permitiéndole ejercer por todas las tierras y dominios del rey “curando, medicando et desuspitando hombres et mulieres...”» (Gallent 1981, pp. 353-354 i XIII). Segurament es tractaria d'algun privilegi personal per part del rei.

⁹² Marino 2018.

⁹³ Vinyoles 2013b, p. 97.

⁹⁴ Gallent 2010-2011, p. 88.

Com el seu nom indica, aquestes dones estarien relacionades amb les cambres hospitalàries,⁹⁵ classificades i separades pel sexe de les persones que hi havia ingressades. Tenint en compte la separació per sexes de les cambres, les cambreres estarien dedicades a les cambres on hi havia dones ingressades. Les funcions que durien a terme, segurament, serien les de la supervisió de la cambra hospitalària assignada, tot i que ara per ara es desconeix si es tractaria d'una supervisió mèdica o bé de controls rutinaris. En el cas de l'Hospital de Barcelona es pot afirmar que la cambrera també era l'encarregada d'ordenar al prior de l'Hospital la redistribució de la roba entre els ingressats.

b) Les cuidadores de malaltes i d'infants i la infermera

Els registres i les ordenances dels hospitals de Barcelona i de Nàpols estableixen que hi hagués una dona assalariada dedicada a l'assistència de les dones malaltes i ingressades, acollint-les, atenent-les i cuidant-les. En el cas de Barcelona, aquesta dona havia de ser «notable, honesta e de bones costums».⁹⁶ Per altra banda, en el període 1430-1431, al *Llibre de comptes de 1430-1431*, apareixen tres dones que tenen cura dels malalts i representen un terç del total dels treballadors de la categoria “cuidadors de malalts”.⁹⁷ Per tant, hi havia dones encarregant-se de l'assistència sanitària de malalts, concretament de dones malaltes i d'infants.

D'infermeres anomenades com a tals, en trobem poques i mai apareixen en plural sinó en singular. Per exemple, en el període 1426-1429 apareix registrada una infermera, Antònia o madona Costabella, viuda de Pere de Costabella.⁹⁸ Observant les sortides dels expòsits de l'Hospital (fos mitjançant un contracte d'aprenentatge o un encomanament voluntari, vg. apartat 2.2.2) podem conèixer la professió de la persona que passava a encarregar-se de l'infant. Així, a partir del *Llibre dels afermaments dels expòsits y expòsitas del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona (1401-1446)*, Ximena Illanes ha recollit⁹⁹ que només apareixen quatre treballadors de l'àmbit hospitalari i tots són homes,¹⁰⁰ però que per l'any 1510, en base al *Memorial de 1510*,¹⁰¹ es documenta una infermera de l'Hospital. Per tant, tot i trobar-nos a inicis del segle XVI, la figura en singular de la infermera segueix present.

⁹⁵ L'equivalent a les actuals habitacions. Al segle XV trobem les cambres de Santa Maria, Sant Pere, Sant Miquel i Sant Jaume, destinades als homes ingressats, i les cambres Primera i Segona, destinades a les dones ingressades. A partir de 1480 i 1497 apareixen dues cambres noves: la dels Innocents i la “cambra nova” però se'n desconeix a quin sexe anaven destinades (Fontanals 2013, p. 65).

⁹⁶ Marino 2018, p. 181.

⁹⁷ Hi havia 9 persones destinades a la cura dels malalts: 3 dones i 6 homes (Marino 2018, p. 184).

⁹⁸ Apareix en el *Llibre d'Expòsits 1426-1429* fent de padrina dels expòsits de l'Hospital Pere Cristòfol, Joan Cristòfol, Caterina i Francesc Joan (Illanes 2011, pp. 107 i 109).

⁹⁹ Illanes 2013a, pp. 68-69 i 81.

¹⁰⁰ Un apotecari (quatre expòsits destinats), un cirurgià (un expòsit destinat), un barber (tres expòsits destinats) i un mestre en Medicina (un expòsit destinat) (*Ibidem*).

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 69-70.

Les cuidadores de malaltes i d'infants (documentades en plural) i la infermera (documentada en singular) serien dones que acollirien i tindrien cura de les dones i dels infants que ingressaven a l'Hospital. Podríem parlar de dos càrrecs diferents encara que les seves funcions s'assemblassin bastant? La infermera seria l'equivalent femení del càrrec masculí d'infermer?

La denominació d'aquest grup de dones treballadores pot dur a una certa confusió. La documentació hospitalària del segle XV fa distinció entre la categoria d'"infermers" i la de "cuidadors de malalts".¹⁰² Si bé es pot afirmar que diverses dones, com s'acaba de veure, treballaven com a cuidadores de malalts (dones i infants), la denominació de dona infermera pot diferir del càrrec d'infermer masculí. Aquest, segons les primeres Ordinacions de l'Hospital, tenia la funció d'acollir els pobres malalts a la institució, rentar-los, assignar-los un llit, interrogar-los sobre les seves dades i béns personals juntament amb el prior o el rector i assistir-los donant-los menjar. També coordinava la tasca dels recaptadors d'almoïna de l'Hospital i anotava les informacions que es rebien sobre l'estat dels expòsits al *Llibre de la Infermeria*. Era un dels oficis més importants, motiu pel qual l'infermer havia de residir permanentment a l'Hospital i solia ser un eclesiàstic. Si bé les funcions de les dites dones s'assemblen a les de l'infermer, difereixen en algunes tasques (que no estan documentades però que no vol dir que no les exercissin): no assignen llits a les pacients i no les interroguen per anotar-ne la informació. I, per descomptat, les dones tampoc podien coordinar la recaptació d'impostos, com feia l'infermer en el cas que fos un eclesiàstic. La resta de tasques de les cuidadores de malalts i/o de la infermera, si bé no es detallen, són implícites quan es diu que assisteixen les dones i els infants i en tenen cura. Així doncs, el més probable és que les categories d'infermer en masculí i d'infermera en femení fossin diferents tot i compartir nom.

Quedaria per saber si el càrrec d'infermera i el de cuidadora de malaltes i d'infants eren el mateix. A jutjar per la distinció laboral entre personal "infermer" i "cuidador de malalts" i per la presència d'una única dona ocupant el càrrec d'infermera, semblen càrrecs diferents. Si fos així, els salaris entre les dones infermeres i les cuidadores de malaltes i d'infants podrien variar, ja que la quantitat mensual estipulada per a la categoria de "cuidadors de malalts" en el període 1430-1431 era de 9 sous de mitjana, mentre que el personal infermer rebia 18,2 sous.¹⁰³ Per tant, la diferència salarial seria important.

Comparant hospitals, a Aragó i a València destaca l'ofici d'hospitalera, una dona que, juntament amb el seu equivalent masculí, l'hospitaler,¹⁰⁴ acollia a la institució les dones que hi arribaven (per contra, l'hospitaler acollia els homes). Tenint en compte la funció de recepció de malalts i l'associació de sexes entre pacient i personal hospitalari, la figura d'hospitalera a Aragó i València podria ser l'equivalent a la figura d'infermera a Barcelona. A l'Hospital

¹⁰² Marino 2018, p. 185.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 186 i 201.

¹⁰⁴ En molts casos, aquests càrrecs eren ocupats per un matrimoni (Villagrasa 2016, p. 72).

General de Mallorca també es documenta la figura de la infermera: se'n té constància d'una, anomenada “infermera de dones”, però apareix ja al segle XVI durant el període 1565-1588,¹⁰⁵ motiu pel qual és una cronologia que s'escapa d'aquest estudi.

Es creu que el càrrec d'infermera també podria rebre el nom de *president de las donas*, ja que és així com s'anomena Antònia de Costabella, viuda de Pere de Costabella i que se sap que era infermera de l'Hospital (vg. annex 4.3.e).

Per altra banda, un registre de padrines i padrins d'expòsits deixa veure una dona que treballava amb les dones orades i és anomenada “servicial de las orades” (vg. annex 4.5).¹⁰⁶ Aquesta dona pot ser considerada dins el grup de dones cuidadores de malaltes, però en aquest cas s'encarregaria exclusivament de les dones orades o boges. Això evidencia la diversitat i dedicació del personal vers la diferent tipologia de pacients ingressats, però també la relació i els llaços afectius que es podien establir entre el personal i els infants de l'Hospital (fossin expòsits, ingressats o fills de dones ingressades que no podien residir enlloc més). Així ho mostra aquest acte d'apadrinament de la “servicial de les orades”: la nena que apadrina, Ramoneta, molt probablement era filla d'una dona ingressada a la secció d'orades de l'Hospital. Altre personal hospitalari realitza accions semblants (vg. annex 4).

2.2.2: Assistència a la infància abandonada

L'assistència a les nenes i nens expòsits o abandonats a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona era molt activa, ja que hi havia un elevat nombre d'abandonaments infantils,¹⁰⁷ majoritàriament de nadons lactants. Les criatures expòsites que arribaven a l'Hospital passaven a formar part de la institució, anomenant-se “infants públics” o “fills de l'hospital”.¹⁰⁸ Garantir la seva salut i esperança de vida era l'objectiu principal de l'Hospital vers els expòsits.¹⁰⁹

La infància a l'Hospital s'estructurava en tres etapes. La primera era la de la lactància i comprenia l'arribada de l'infant a les portes de l'Hospital, el seu alletament a càrrec de, com a mínim, dues dides (vg. apartat 2.2.2 b) i la restitució de la criatura a l'Hospital un cop desmamada (a menys que la dida i/o la seva família decidissin quedar-se-la), és a dir, fins als dos anys d'edat aproximadament. La segona etapa durava entre dos i tres anys, temps en què

¹⁰⁵ Cruz 2001, p. 92. Aquesta “infermera de dones” apareix juntament amb tres “infermeres de minyons” i una “enconadora de minyons”, càrrecs que no es documenten a l'hospital barceloní.

¹⁰⁶ «Es el caso de *Raymonda Efrancesca*, padrina de Ramoneta. La mujer es *servicial de les orades*, de las denominadas “locas” que se encuentran en el Hospital» (Illanes 2011, p. 108).

¹⁰⁷ Al *Llibre d'Expòsits de 1426-1427* es registren 112 abandonaments (Illanes 2018, p. 250), i, pel que fa al període 1426-1439, se'n registren 259 (Vinyoles, González 1981, p. 254).

¹⁰⁸ Vinyoles 2013a, p. 317.

¹⁰⁹ Tot i això, el segle XV registra una alta mortalitat infantil: per exemple, en el període 1411-1413 mor el 48,5% d'“infants públics” d'entre 0 i 3 anys, normalment de malalties com la ronya, la tinya i la disenteria o altres pestilències del context (*Ibidem*, p. 316).

l'expòsit residia a l'Hospital, on es tenia cura d'ell i era preparat per a la futura inserció social. Es desconeix on s'emplaçarien aquests infants, ja que no és fins l'any 1492 que apareix documentada una sala destinada als infants.¹¹⁰ La inserció social era la tercera i última etapa, i es podia aconseguir per diverses vies i modalitats:¹¹¹ a través d'un contracte d'aprenentatge a càrrec d'una persona o família;¹¹² a través d'un aferment o encomanament, és a dir, el manteniment i cura d'un expòsit per part d'una persona però sense cap finalitat d'aprenentatge,¹¹³ que es registrava a la institució però no notarialment; o a través d'un afillament, és a dir, una adopció en què es tractaria l'expòsit com a fill de la persona que l'adopta. Per tant, l'Hospital s'encarregava de dotar les nenes i nens expòsits d'oportunitats amb què poguessin integrar-se i sobreviure a la societat. Tot i aquesta visió ideal, la realitat a vegades n'era una altra, i és que a la documentació hospitalària del segle XV apareix un infant maltractat per part dels seus receptors.¹¹⁴

Per garantir totes aquestes etapes a la infància abandonada (que no tots els infants superaven), l'Hospital havia d'establir una gran xarxa tant de dides com de famílies o persones que volguessin rebre aquests infants en alguna de les modalitats que s'han vist. També se'ls havien de garantir altres aspectes com el menjar, la roba, la medicació... cosa que suposava una despesa important.

a) “La Mare de les dides” o la dona encarregada de la Secció d'Expòsits de l'Hospital

Tot i que la majoria d'estudis parlen d'aquest càrrec com “la dona que s'encarregava de la secció d'expòsits”, Josep Danón la documenta com a “Mare de les dides”.¹¹⁵ Les ordinacions diuen que aquesta dona ha de ser «notable, honesta i de bons costums, *qui haia especial comissió dels infants, çò és de fer pensar e tenir nets aquells, ajudada per unes serventes*».¹¹⁶

Era una dona que tenia múltiples tasques i funcions. En primer lloc, assistia la primera etapa de la infància dels nens i nenes expòsits, recollint-los quan acabaven de ser abandonats a les portes de l'Hospital, majoritàriament durant la nit i de forma anònima,¹¹⁷ de manera que era amb la mare de les dides amb qui s'iniciava el protocol d'assistir i vetllar pels “infants públics”.

¹¹⁰ Conejo 2002, p. 402.

¹¹¹ Classificació de Ximena Illanes a Illanes 2013a, pp. 63-104.

¹¹² Les nenes aprenien un ofici per aconseguir els diners suficients per pagar-se el dot, mentre que els nens ho feien per dedicar-s'hi en un futur. Sobre l'aprenentatge dels expòsits a l'Hospital de la Santa Creu, vg. Illanes 2013a.

¹¹³ La persona o matrimoni en qüestió prometia una bona manutenció a l'infant i, en moltes ocasions, l'ensenyament d'algun aspecte com la lectura.

¹¹⁴ Es tracta de Joan, un nen mal calçat, mal vestit i mal cuidat. Al segle XVI es documenten diverses nenes amb abusos per part dels seus receptors, com és el cas de Caterina, la qual fugí perquè rebia mals tractes (Illanes 2013a, p. 91).

¹¹⁵ Danón 1967, p. 114.

¹¹⁶ Roca 1920, p. XX.

¹¹⁷ Sobre el context, la mentalitat, el drama i les causes de l'abandó infantil, vg. Illanes 2018.

Un cop recollida la criatura, aquesta es documentava en els registres hospitalaris¹¹⁸ i s'alletava amb dides internes de l'Hospital (anomenades dides de casa, vg. apartat 2.2.2 b) per, d'aquesta manera, mantenir-la sana. Mentre les dides de casa alimentaven la criatura, la mare de les dides activava la xarxa de dides externes a l'Hospital (vg. apartat 2.2.2 b) per aconseguir-ne alguna que es fes càrrec el més ràpid possible de la criatura abandonada fins que aquesta acabés el període d'alletament. La xarxa de dides podia ser tan immediata que l'endemà la criatura ja podia sortir de l'Hospital en braços d'alguna dida.

Un cop l'infant era tornat desmamat a l'Hospital, moment en què comença la segona etapa d'infància, aquest romania a la institució a càrrec i cura de la mare de les dides i del seu equip fins que l'expòsit tenia edat de marxar de l'Hospital mitjançant alguna de les modalitats de sortida esmentades anteriorment.¹¹⁹ La mare de les dides també decidia si els infants desmamats tornaven amb la seva dida tot i ja no mamar, ja que sovint es tornaven dèbils o malaltissos, segurament pel canvi de situació i per la falta d'una referència emocional.¹²⁰ Això volia dir que la mare de les dides es podia tornar a posar en contacte amb les dides en qüestió i que tenia la potestat per decidir sobre l'estabilitat i els vincles emocionals dels infants. Aquesta figura de contacte i nexa entre, d'una banda, els infants i la institució i, de l'altra, les persones o famílies que es feien càrrec dels infants s'aprecia molt clarament en el cas de madona Estàcia (vg. apartat 3 i annex 7). La mare de les dides, a banda d'assistir la segona etapa de la infància cuidant i preparant els infants per a la inserció social, també ho feia en la tercera, ja que, com defensa Ximena Illanes, tenia la funció d'establir els contactes amb les persones que passarien a fer-se càrrec dels expòsits, però únicament en la modalitat d'afermament.¹²¹

La mare de les dides treballava amb un equip de serventes, amb qui s'encarregava, tal com s'indica a les ordinacions, de mantenir nets, calçats i vestits els expòsits que es trobessin a l'Hospital, així com de donar-los medicines si fos necessari;¹²² és a dir, que s'encarregava de la seva cura i neteja. Quan l'infant expòsit marxava amb algú (ja fos per modalitat de contracte d'aprenentatge o per afermament), la mare de les dides entregava a aquesta persona la roba del dit nen o nena.¹²³ A més, decidia la continuïtat laboral de l'equip de serventes i, sota l'aprovació dels administradors de l'Hospital, establia els seus salaris,¹²⁴ una funció molt remarcable.

¹¹⁸ Moltes duïen albarans de part de la mare o del pare informant si tenien nom, si estaven batejades, les causes de l'abandonament, la súplica de bons tractes vers la criatura i, fins i tot, la promesa de tornar-la a buscar en un futur. També podien dur senyals i objectes d'identitat. Tots aquests gestos són mostres d'amor i d'estima cap als fills malgrat el fet d'abandonar-los (vg. Illanes 2018).

¹¹⁹ Illanes 2019, p. 46.

¹²⁰ Vinyoles 2013a, p. 300.

¹²¹ Illanes 2013a, p. 72.

¹²² Illanes 2019, p. 46.

¹²³ Illanes 2013b, p. 175.

¹²⁴ Illanes 2019, p. 46. Tot i això, durant els anys 1453-1455, dins el context dels conflictes entre la Busca i la Biga, es va retirar momentàniament la subvenció a l'Hospital per després reincorporar-la de nou per fer front als pagaments necessaris a dides i altre personal (Bridgewater 2018, p. 113).

També rebia les notificacions de defuncions de les criatures encomanades a dides externes¹²⁵ i les feia arribar a l'infermer perquè les anotés al *Llibre de la Infermeria*.

Es creu que aquest càrrec també podia rebre el nom de *pensadora d'infants*, tal com apareix al cas de Sibília Bolosella, dona encarregada dels infants (vg. annex 4.6).

Si s'observen altres hospitals en el mateix context, a la Santa casa dell'Annunziata de Nàpols aquesta tasca no era únicament femenina sinó que era exercida per una dona i un home, els anomenats *rotari*.¹²⁶ Un cop l'expòsit era recollit pels *rotari*, passava a mans únicament femenines, entre les quals també podia haver-hi eclesiàstiques, que el cuidarien al llarg de les diverses etapes de la infància.¹²⁷ En el cas de Santa Maria della Scala de Siena, trobem dues *donne sopra li gittatelli*: una oblata i una dona encarregada d'ajudar-la, la qual tenia cura i feia el seguiment dels expòsits.¹²⁸ A l'Hospital General de Mallorca, a les Ordinacions de l'any 1514, apareix la "mare dels infants" (tot i que no s'especifica que s'encarregués exclusivament dels expòsits), que cobrava 8 lliures i residia permanentment a la institució hospitalària, per la qual cosa tenia la manutenció gratuïta,¹²⁹ tot i això, ja ens trobem al segle XVI. Tant en el cas de Barcelona com en el de Mallorca, les funcions i la residència permanent són característiques comunes entre les dues figures encarregades dels infants. A Barcelona, però, la trobem dedicada exclusivament a les criatures expòsites, mentre que a Mallorca no s'especifica i difereix de context. També destaca el cas de Saragossa, on, a partir de 1475, dins l'àmbit de l'assistència a la infància abandonada, trobem l'ofici de *Padre de Huérfanos*.¹³⁰ Era un ofici ocupat per un home, com el seu nom indica, i les seves funcions eren les mateixes que les de la mare de les dides però acollint els infants a casa seva.¹³¹

b) Les dides

Un cop un infant era abandonat a les portes de l'Hospital, la institució començava immediatament la tasca de garantir-li el futur. El primer pas era assegurar-li la supervivència a través de l'alimentació, i per això es comptava amb una xarxa de dides, que Ximena Illanes ha anomenat «mercado complejo de la leche»¹³² i Ana del Campo s'hi refereix com a «lactancia

¹²⁵ Aquesta informació la podia fer arribar la dida en qüestió o el seu marit (si en tenia), però sempre amb la confirmació de defunció per part dels vicaris de les parròquies a les quals corresponia la dida (Vinyoles 2013a, p. 306).

¹²⁶ A excepció de l'any 1482, en què es designa només un home per fer aquestes tasques (Marino 2018, pp. 186 i 189).

¹²⁷ Colesanti, Marino 2016, p. 19-20.

¹²⁸ Marino 2018, p. 187.

¹²⁹ Cruz 2001, p. 93.

¹³⁰ Villagrasa 2016, p. 66.

¹³¹ San Vicente 2008, p. 729.

¹³² Illanes 2013b, p. 165.

mercenaria». ¹³³ Donat que la majoria d'expòsits eren criatures de pit ¹³⁴ i que el període de lactància dura entre 26 i 28 mesos, la presència de dides era imprescindible: l'Hospital va arribar a tenir contractades més de 400 dides. ¹³⁵ Podien ser dones residents a Barcelona, foranes, esclaves, casades, solteres que havien tingut fills il·legítims... en resum, les dides constituïen un grup de treballadores molt heterogeni.

De dides n'hi havia de dos tipus: les internes o "dides de casa" i les dides externes o "dides de fora" o "d'argent". ¹³⁶ Aquest últim grup es pot subdividir en dides "contínues", dides d'urgència i dides que no cobraven. En general, però, es buscava el mínim de canvis de dida per assegurar una estabilitat per a l'infant i que tingués entre 20 i 36 anys, edats considerades ideals per proporcionar una bona llet. ¹³⁷ Tot i això, «los abandonados del Hospital de la Santa Creu tuvieron un período de lactancia fragmentado y complejo». ¹³⁸

Cal recordar que la feina de les dides no era exclusivament la d'alletar els infants de pit, sinó que també consistia a donar una estabilitat afectiva i física a la criatura, així com vestir-la, curar-la quan estava malalta, ensenyar-la a caminar, etc. Hi ha dides que donen remeis casolans als expòsits, els quals sovint milloraven (vg. annex 2). Per tant, les dides «utilizaban como herramientas sus cuerpos y esfuerzo físico, [...] sus conocimientos o su capital». ¹³⁹

Les dides de casa

Aquestes dides residien a l'Hospital, ja que eren les encarregades d'alletar els infants que acabaven de ser abandonats, els que eren retornats a l'Hospital (i, per tant, necessitaven aliment immediat) i els infants malalts ingressats. Quan la mare de les dides notificava l'arribada o el retorn d'un infant abandonat, feia cridar les dides internes perquè li donessin mamar. Mentre les dides internes alimentaven i cuidaven aquestes criatures, la mare de les dides activava la xarxa de dides externes per trobar-ne una com més aviat millor. A jutjar per la seva capacitat de residir físicament a l'Hospital fins que se'ls acabés la llet, devien ser dones vídues, solteres o casades, que havien tingut fills il·legítims o que se'ls havien mort recentment. Potser, com apunta Eleonora Poli en el cas de l'Hospital Maggiore de Milà, les dides internes també eren dones que havien donat a llum a l'hospital, el qual aprofitava la seva presència per contractar-les temporalment. ¹⁴⁰ Al segle XV no es té constància d'on s'allotjaven, ja que no és fins l'any 1564 que apareix documentada la "sala de les dides". ¹⁴¹

¹³³ Del Campo 2004, p. 282.

¹³⁴ Concretament un 92% (Illanes 2006, p. 78).

¹³⁵ Masclans 2014, p. 211; Illanes 2006, p. 76.

¹³⁶ Danón 1967, p. 114.

¹³⁷ Illanes 2013b, p. 169.

¹³⁸ Illanes 2019, p. 186.

¹³⁹ Gascón 2003, p. 398.

¹⁴⁰ Poli 2019, p. 324.

¹⁴¹ Danón 1967, p. 28.

Pel que fa al salari de les dides de casa, l'any 1427 representava un 7,7% dels salaris totals de l'Hospital i un 20,4% l'any 1428,¹⁴² una proporció considerable i oscil·lant. Tot i que les cronologies difereixen, el salari mensual de les dides de l'Ospedale Maggiore de Milà oscil·lava entre 10 i 32 *soldi*,¹⁴³ i al de Siena l'any 1481 era de 69 ducats.¹⁴⁴

Les dides internes eren presents en quasi tots els hospitals, com a l'Hospital General de Mallorca, amb un salari de 12 lliures i una manutenció gratuïta perquè residien permanentment a l'Hospital,¹⁴⁵ o a la Pia Almoina de Lleida.¹⁴⁶ Per tant, la figura de la dida interna a les institucions assistencials i caritatives seria freqüent i generalitzada amb les mateixes funcions i característiques.

L'impediment més gran per estudiar les dides de casa, però, és la poca informació personal que se'n registrà: no se les documenta pel nom propi sinó pel seu ofici, cosa que dificulta l'estudi de les seves identitats o el seu salari en concret. En trobem el rastre d'una quan es diu que fa de padrina d'un infant de l'Hospital: «Antonia, señora de Guillem Soler, es nombrada padrina de Justina y de Demià Garau. La mujer es una dida de casa [...]».¹⁴⁷ Això evidencia que podien desenvolupar llaços afectius amb els infants de l'Hospital.

Les dides externes, de fora o d'argent

Aquestes dides eren contractades per un llarg període de temps. Podien viure a la ciutat comtal o en poblacions properes, però en ambdós casos les nenes i nens expòsits es traslladaven a casa seva. Si residien a Barcelona, les dides en qüestió recollien l'infant a l'Hospital per endur-se'l a casa, signaven el contracte de didatge¹⁴⁸ i, posteriorment, acudien a l'Hospital per recollir la paga pels seus serveis. En el cas de les dides que vivien fora de Barcelona, la majoria eren d'àmbit rural. Si estaven casades, eren els seus marits els que acudien a l'Hospital a formalitzar el contracte i a recollir la paga econòmica, ja que les dones, normalment pageses, quedaven a cura dels conreus i de la família. Si no estaven casades, acudien elles mateixes des de les poblacions on residien.¹⁴⁹

Com que l'ideal era que els infants només tinguessin una dida durant el període d'al·letament, cosa que rarament passava per diversos motius,¹⁵⁰ l'Hospital establia un sou temporal a les

¹⁴² Marino 2018, p. 186.

¹⁴³ Poli 2019, p. 324.

¹⁴⁴ *Ibidem*, pp. 186-187.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 93.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ Illanes 2011, pp. 107-108.

¹⁴⁸ Als contractes de didatge s'establia el nom de la dona, la seva residència, qui era el seu marit en el cas que en tingués, l'estat de la criatura quan era lliurada i la quantitat de diners que se li pagaria.

¹⁴⁹ Se'n documenten dues per al període 1412-1413 (Illanes 2006, p. 82).

¹⁵⁰ Per al període 1412-1413 només 36 expòsits són al·letats per una única dida. El canvi de dides era freqüent i es donava per malaltia de la dida, per malaltia de l'infant, per l'embaràs de la dida, per rebuig de la família de la dida cap a la criatura... un gran ventall de possibilitats (*Ibidem*, p.16).

dides per un nombre determinat de mesos. L'habitual era un salari de 16 sous i 6 diners¹⁵¹ però podia modificar-se en funció de la condició de l'infant: si estava malalt i requeria més atenció, el salari augmentava; però si estava sa i ja combinava llet amb aliments sòlids, el salari es reduïa a la meitat. En tot cas, el sou era proporcional al temps de l'ofici de didatge. A l'hospital de Santa Maria della Scala de Siena, el salari de les dides externes oscil·lava entre 18 *soldi* mensuals i 6 *denari* diaris,¹⁵² depenent de la situació de l'infant i de la dida.

Dins del grup de les dides externes, trobem la modalitat de les dides d'urgència: eren requerides si un expòsit necessitava mamar urgentment i no es disposava de cap altra dida interna o externa que se'n pogués fer càrrec. Donat el seu caràcter d'urgència i temporalitat, se les contractava per un temps molt curt (hores o dies) i cobraven entre 7 i 8 diners, una quantitat superior al salari de les dides externes atesa la urgència dels seus serveis.¹⁵³

Per últim, dins del grup de les dides externes trobem les dides que no cobraven.¹⁵⁴ Aquestes dones podien no cobrar per dos motius: o bé ho feien *per amor de Déu* o caritat, o bé es volien salvar la llet perquè eren esclaves o dides d'altres cases i estaven esperant que la seva mestressa donés a llum. A causa d'aquesta intencionalitat, el període durant el qual feien de dides dels expòsits era curt i determinat. En el cas que la dida actués per amor a Déu, és una mostra de caritat cristiana però exclusivament femenina, ja que només la podien exercir aquelles dones que acabaven de tenir un infant. Ximena Illanes explica aquesta actitud com una conseqüència de la pèrdua recent d'un fill de les dides i la necessitat afectiva d'alletar alguna criatura.¹⁵⁵ Per altra banda, si eren dides esclaves, estaven obligades a exercir aquesta feina, sovint perquè la seva mestressa esperava un fill i es volia conèixer els dots d'alletament que tenia l'esclava. Aquesta obligació de didatge, però, no exclouïa que les esclaves desenvolupessin vincles d'amor i d'afecte amb els infants que alletaven. N'és un exemple el cas de l'infant Rafael, que va morir l'octubre de 1413 i va ser alletat per l'esclava de Bartomeu Cervera, moneder de Barcelona. L'Hospital documenta que va ser tractat *com si fos fill de rei*,¹⁵⁶ expressió que denota una gran cura vers ell (vg. annex 3.1 c).

Aquestes dones recollien el relleu emocional de les mares i/o els pares de les criatures, «un “abanico de emociones” donde convivieron la tristeza, la desolación, la esperanza y el amor, entre otros sentimientos»¹⁵⁷ que dipositaven en la institució hospitalària i, per tant, també en

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 11.

¹⁵² Marino 2018, p. 188.

¹⁵³ Illanes 2013b, p. 164.

¹⁵⁴ Entre els períodes 1412-1413 i 1426-1430 es documenten 40 casos d'infants lliurats a una dida que no cobra (Illanes 2013b, p. 166).

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ Vinyoles 2013a, p. 303.

¹⁵⁷ Illanes 2018, p. 265.

les dides. L'ofici de mare de les dides i el didatge podien comportar una forta càrrega emocional i implicació personal més enllà del salari establert, tot i que també es documenten alguna dida que no té ben cuidat un infant i que, per tant, es mouria per necessitat econòmica, moment en què l'expressió "lactància mercenària" seria molt apropiada i es produiria una mercantilització del cos per motius econòmics: «mercenarias de la lactancia, debieron formar parte de los sectores más populares de la sociedad, puesto que optan por el "cuidado" de otros con el fin de obtener una remuneración».¹⁵⁸ Però el relleu emocional dels primogènits també es podia transformar en amor i afecte cap a la criatura, fet que es veu en episodis i gestos de cures, de mort, d'adopció...¹⁵⁹ (vg. annex 3). També trobem mostres de trasbals en episodis de mort, fruit de l'amor de les dides i les seves famílies vers els expòsits,¹⁶⁰ així com un cas en què la dida i la seva família paguen de la seva pròpia butxaca l'enterrament de la criatura de la qual tenien cura i que ho van fer *per amor de Déu*.¹⁶¹ També hi ha mostres d'amor en "finals feliços" d'algunes històries: hi ha dides que decideixen quedar-se i adoptar la criatura que han estat alletant, cosa que evidencia els forts llaços d'amor que es podien establir fins al punt de considerar-los com a propis fills i filles. Tots aquests gestos i actituds són mostres d'amor vers la criatura de la qual havien tingut cura, cosa que fa palès que, en molts casos, el didatge traspasava l'incentiu econòmic: Teresa Vinyoles i Ximena Illanes apunten que «Breastfeeding entails a unique responsibility and a physical bond with infants, which inevitably poses the question of whether wet nurses acted simply as breastfeeding mercenaries or became substitute mothers»,¹⁶² és a dir, que es podrien estudiar les dides no com a simples treballadores de la lactància sinó com a treballadores maternals i afectives. Es podria fer aquesta mateixa reflexió amb la resta d'oficis d'assistència a expòsits, perquè també implicaven un component afectiu i sentimental.

Iconogràficament, al fresc de Domenico di Bartolo *Accoglienza, educazione e matrimonio di una figlia dello spedale* conservat a Santa Maria della Scala, Siena (vg. annex 9) es pot observar molt bé la presència de dides internes i, segurament, de la mare de les dides rebent un expòsit.

2.2.3: Personal domèstic

És la categoria de treballadores més heterogènia i complexa de l'Hospital perquè inclou gran diversitat de tasques i de condicions laborals. Salvatore Marino classifica les tasques del servei

¹⁵⁸ Illanes 2006, p. 92.

¹⁵⁹ Per exemple, moltes dides van seguir tenint cura dels expòsits encara que aquests emmalaltessin i acabessin morint, fet que era un tràngol tant per a la institució com per a les dones que l'havien assistit, alimentat i cuidat.

¹⁶⁰ N'és un exemple el cas d'Isabel, que va morir al cap d'un mes de ser deixada a l'Hospital el 17 de maig de 1436 i de ser encomanada a la dida Eufrasina. A la seva mort, els familiars de la dida *estigueren tots trists e plorosos* (Vinyoles 2013a, p. 304).

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 313.

¹⁶² Vinyoles, Illanes 2016, p. 132.

domèstic en cinc grups: acollida dels malalts, control d'accés i vigilància de sales; neteja i manteniment dels espais i elements hospitalaris, i cura dels infants; manteniment d'instal·lacions, transport, aprovisionament, etc.; reparació d'elements i estructures de l'hospital, i tot allò relacionat amb l'aprovisionament i l'avituellament alimentari de l'Hospital.¹⁶³ Dins d'aquesta classificació, les dones treballaven en el segon grup netejant espais i roba, cuinant, cosint, cuidant infants... Les seves retribucions eren tan econòmiques com en espècies o manutenció.

Les dones dedicades a aquest servei, normalment tenien o establien llaços familiars dins l'espai hospitalari, ja fos perquè el seu cònjuge hi treballava o perquè apadrinaven algun infant de la institució: es documenten apadrinaments d'expòsits per part de dones i homes (a vegades cònjuges) que treballaven a l'Hospital (vg. annex 4).

a) Viudes i beguines

Aquests dos col·lectius de dones són considerats per Salvatore Marino dins el grup de persones voluntàries que complementaven les tasques dels treballs assalariats interns de l'Hospital: «Aunque no recibieran un sueldo mensual, estos voluntarios representaban cierto gasto para el hospital, ya que eran alimentados, vestidos y asistidos»;¹⁶⁴ per tant, no rebien remuneració econòmica però sí en manutenció i espècies.¹⁶⁵

Pel que fa a les beguines, es documenta una resclusa de Santa Margalida que es compromet a ensenyar a llegir a les expòsites afermades Beatriu i La Sarda (vg. annex 6.6).¹⁶⁶ Pel que fa a les viudes, se'n documenta la presència però no les identitats. En trobem una, Antònia, que fa de padrina a infants de l'Hospital,¹⁶⁷ però aquest cas la viuda també és una infermera i no seria una treballadora voluntària tot i inserir-se dins el col·lectiu de viudes.

A través dels estudis consultats no es pot obtenir gaire més informació sobre aquestes dones voluntàries ni quines funcions haurien exercit dins l'Hospital, ja que, al realitzar tasques no remunerades econòmicament, no hi havia la necessitat de registrar les despeses salarials i, per tant, el seu rastre documental és més difícil de seguir.

Un equivalent a les beguines però a l'hospital de Santa Maria della Scala de Siena serien les oblates: dones anàlogues a les beguines que treballaven com a encarregades de la secció

¹⁶³ Marino 2018, p. 195.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 186.

¹⁶⁵ Cal destacar el cas de les beguines, les quals es dedicaven al servei de la comunitat i dels més marginats, així com a l'educació de les nenes, però sense fer vots. Per tant, la seva tasca social ja inclouria la participació voluntària a l'Hospital.

¹⁶⁶ Illanes 2013a, p. 85; Marino 2019, p. 78.

¹⁶⁷ «Antonia, padrina de *Johan Xristoffol*, viuda de Pere de Costabella [...] aparece nuevamente registrada como enfermera del hospital, para ser padrina de *Pere Xristoffol*, *Caterina* y el pequeño *Francesch Johan*» (Illanes 2011, p. 107).

d'expòsits (n'hi havia algunes que es dedicaven a fer-ne el seguiment) i que apareixen ajudades per una altra dona.¹⁶⁸

b) Cuineres

A l'Hospital General de Mallorca apareixen expòsits que s'encarreguen de la cuina¹⁶⁹ i a l'Hospital dels *Ignoscents* de València, a l'inventari del 2 de gener de 1499, es fa referència a la *cuyna de les dones*, on hi havia estris per rentar roba, i dues habitacions emplaçades davant les cambres de dones ingressades.¹⁷⁰ Tot i que no s'indica qui ocupava aquestes habitacions, el fet que es trobessin davant les cambres de dones i que s'hi fessin tasques de rentar roba i de cuinar indica que segurament hi treballarien i hi viurien dones. A jutjar pel seu emplaçament podria tractar-se de cambres, però la proximitat amb la cuina i la bugaderia denota que potser també realitzarien aquestes tasques. A l'Ospedale Maggiore de Milà al segle XV apareixen registrades diverses cuineres;¹⁷¹ d'una d'elles es diu que hi residia amb la seva família, i de l'altra es documenta un bon tracte de l'hospital vers la seva filla. Això mostra la presència d'una gran diversitat de persones amb llaços familiars dins l'espai hospitalari. Pel que fa al salari, només se n'ha trobat un registre en una cuinera de l'hospital milanès, Caterina da Settala, a qui s'estableix pagar-li «un salario mensile di s. 20 imp. e di donarle un grembiule, una camicia, un paio di scarpe»;¹⁷² retribuïnt-la econòmicament i en espècies. A Siena s'ha documentat la seva presència al fresc de Domenico di Bartolo (vg. annex 9).

En tot cas, els estudis fins ara publicats no han documentat la figura de cuinera com a tal a la ciutat comtal, cosa que no vol dir que no hi fos present, ja que hi havia cuina i estava activa. No és fins al segle XV que a l'Hospital de la Santa Creu es documenta la presència d'una cuina davant la sala de Quadre de les Febres o de la Quina, sala dedicada a les dones malaltes de febres.¹⁷³ Tenint en compte la sexuació d'espais i del personal assistencial, és molt probable que es tractés d'una cuina regentada per dones, ja que la dita cuina anava destinada a la sala femenina, on les cuidadores, com s'ha vist anteriorment, també eren dones.

c) Bugaderes

Els estudis consultats i publicats no fan referència a la presència de bugaderes, però Salvatore Marino i Ana del Campo associen les tasques de neteja amb les dones que treballaven a l'Hospital.¹⁷⁴ El que és evident és que hi havia d'haver personal que rentés els llençols, les tovalloles, les robes dels difunts i les pròpies de l'Hospital, etc., i més tenint en compte la

¹⁶⁸ Marino 2018, p. 187.

¹⁶⁹ Cruz 2001, p. 102.

¹⁷⁰ Gallent 2010-2011, p. 98.

¹⁷¹ Albin, Gazzini 2011, pp. 362, 363, 365, 443, 465, 467, 471, 500.

¹⁷² *Ibidem*, p. 471.

¹⁷³ Danón 1967, p. 107.

¹⁷⁴ Marino 2018, p. 195; Del Campo 2004, p. 282.

intenció higiènica de l'Hospital. Comparant contextos hospitalaris, a l'Hospital de Siena es documenten dues bugaderes, dones, entre els anys 1415 i 1416.¹⁷⁵ A partir d'aquest cas, i a jutjar pels treballs de gènere del moment, tal com apunten Marino i Del Campo, les bugaderes a l'Hospital de la Santa Creu molt probablement també serien dones.

d) Serventes

Les serventes apareixen a les Ordinacions quan es fa referència a la mare de les dides: es diu que l'havien d'ajudar a tenir cura dels infants i a mantenir-los nets. Seria, doncs, una figura que oscil·laria entre el treball domèstic i el d'assistència a la infància. Però, si bé es registra que treballaven amb infants, no s'ha trobat l'existència de serventes que ajudaven a tenir cura de les dones ingressades. En canvi, a l'Hospital General de Mallorca, moltes nenes expòsites treballaven en tasques de l'hospital col·laborant en feines d'infermeria, fent tasques de minyona com rentar roba, cuinant...¹⁷⁶ Les tasques de serventa per a l'hospital comtal podrien ser semblants a aquestes.

e) Altres possibles treballs

A Barcelona hi havia la figura de la corredora, una dona encarregada de buscar i registrar informació sobre les mares i pares dels infants abandonats; però la corredora només es documenta a l'Hospital d'en Colom.¹⁷⁷ Ara per ara, sense accedir a fonts primàries, en aquest treball no es pot afirmar si també hi havia corredores a l'Hospital de la Santa Creu. El que sí que es pot afirmar és que l'Hospital de la Santa Creu també es preocupava pels progenitors dels expòsits, ja que guardava i documentava tots els objectes i notes que els primers havien deixat amb els segons en abandonar-los, per si algun dia tornaven a buscar-los.

Per altra banda, l'any 1543 es documenta que s'acordà el restabliment de l'antiga figura dels *semaners* i *semaneres*, persones encarregades de visitar els malalts en dies festius, i s'establiren dos setmaners i dues setmaneres.¹⁷⁸ Si bé és un fet del segle XVI, que es restableixi una figura antiga indica que en un passat hi era, es desconeix si al segle XV o anteriorment. Si al segle XV hi hagués hagut setmaneres, caldria afegir un nou càrrec al treball assistencial, tot i que es tractaria de dones que no treballarien diàriament a l'Hospital.

També, es té constància d'esclaves que treballaven a l'Hospital. Ho esmenta Carmel Ferragud: «Criados, esclavos y otros personajes al servicio del hospital, asalariados, o entregados a él por caridad [...] conformaban la base personal que asistía esta particular comunidad».¹⁷⁹ Un

¹⁷⁵ Marino 2018, p. 196.

¹⁷⁶ Cruz 2001, p. 102.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ Danón 1967, p. 102.

¹⁷⁹ Villanueva, Conejo, Villagrasa 2018, p. 48.

exemple és l'esclava que madona Estàcia estableix a la seva donació perquè s'ocupi dels expòsits si ella mor durant el viatge a Nàpols (vg. apartat 3.2).

Per últim, la presència de persones que tenien cura de l'hort de l'Hospital està documentada i era necessària. Si bé per a aquest treball no s'ha trobat cap cas de dones que treballessin a l'hort de l'Hospital, sí que n'apareix una a Fraga: la «ortelana spitalera».¹⁸⁰

¹⁸⁰ Villagrasa 2016, p. 70.

3. L'exemple de madona Estàcia

3.1: Identitat i funcions

Anastasia Spatafora,¹⁸¹ també anomenada madona Estàcia, Stacia o Hostacia, va ser una comtessa siciliana que es desplaçà a Barcelona a principis del segle XV estant al servei del rei Ferran I (1380-1416): *servicium domini regis aragonum*.¹⁸² Treballà a l'Hospital de la Santa Creu durant la segona dècada del segle XV, concretament exercint de mare de les dides o de dona encarregada de la secció d'expòsits. Apareix al llarg dels *Llibres d'Expòsits de 1412-1413* i també se sap que hi va treballar, com a mínim, durant el període 1426-1429.

La seva funció com a mare de les dides, càrrec que ja s'ha explicat anteriorment (vg. apartat 2.2.2 a), era la d'assistir i tenir cura dels expòsits al llarg de les tres etapes de la infància. Primerament, rebia els expòsits un cop eren abandonats i deixats a les portes de l'Hospital: recollia les criatures, les feia documentar i cridava les dides internes perquè les alletessin per mantenir-les sanes. Contactava com més aviat millor amb dides externes a l'Hospital que poguessin fer-se càrrec de les criatures lactants. Degut al seu càrrec, madona Estàcia residia permanentment a l'Hospital, aspecte que s'especifica a la seva donació (vg. apartat 3.2): *Anastasia de Spatafora comorans in hospitali Sancte Crucis Barchinona*.¹⁸³

La comtessa siciliana també s'encarregava dels pagaments a les dides (suposem que tant internes com externes) que tenien cura de les criatures expòsites.¹⁸⁴ És a dir que gestionava els pagaments i l'aspecte econòmic de les dides, coordinant-les tant físicament com econòmicament. Treballava amb un grup de serventes, les quals l'ajudaven en la higiene i en el manteniment de la roba i el calçat de les nenes i nens expòsits,¹⁸⁵ així com de les medicines que rebien. Totes les despeses i els pagaments destinats a la secció d'expòsits els transmetia a l'escrivà de ració i als administradors de l'Hospital; per tant, «ella debía hacer frente a todas las necesidades y secretos de estos pequeños en una primera y frágil etapa de la vida».¹⁸⁶

Una altra tasca important era la potestat que tenia de decidir sobre l'ambient i el benestar dels infants, ja que sovint els infants retornats a la institució es tornaven dèbils a causa del canvi d'ambient i de l'absència de la dida. En aquests casos, Estàcia feia cridar la dida que l'havia desmamat perquè tornés a fer-se càrrec de l'infant. Vetllava, doncs, pel confort físic i emocional dels expòsits. Així ho exemplifiquen els casos dels desmamats Bartomeu i Cristòfol

¹⁸¹ Apareix també amb els noms de Stacia o Hostacia, i amb els cognoms de Spatafora o Espatafora.

¹⁸² AHSCSP, Manual quart de Joan Torró (1411-1415), f. 141v.

¹⁸³ *Ibidem*.

¹⁸⁴ Illanes 2011, p. 59.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

(vg. annex 5). En aquesta línia, destaca un cas en què madona Estàcia va acollir personalment a “casa seva” un infant, Pere (vg. annex 6.12), el qual és retornat a l’Hospital perquè no vol mamar de cap dida. Després d’entregar-lo per una nit a una dida, Pere no millora i finalment morirà per febre a casa d’Estàcia.¹⁸⁷ Donat que Estàcia residia a l’Hospital, es creu que el terme “casa” faria referència a la institució hospitalària; en tot cas, mostra un involucrament directe de la comtessa amb un infant en particular.

Anastasia Spatafora seguia tenint cura dels expòsits a la segona etapa de la infància, un cop eren restituïts a l’Hospital al ser desmamats, fent-se’n càrrec personalment i preparant-los per a la seva inserció a la societat.¹⁸⁸ Pel que fa a la tercera etapa, quan les nenes i nens abandonaven la institució, ella era l’encarregada directa de la modalitat d’encomanament o afermament, però no dels contractes d’aprenentatge. Els encomanaments, recordem, eren una adopció emparaulada amb les persones que es volien fer càrrec dels infants per lliure elecció; per tant, no hi ha contracte notarial però sí registre per part de l’escrivà de l’Hospital.¹⁸⁹ Ximena Illanes apunta que les persones que afermaven els expòsits realment estarien interessades a fer-se’n càrrec i que no buscarien un profit econòmic com sí que podia passar en el cas dels contractes d’aprenentatge.¹⁹⁰ Madona Estàcia, per tant, tenia una gran responsabilitat, ja que els buscava les persones més convenients i que ho fessin per lliure elecció: «Ella es protagonista y testigo de estos intercambios que parecen ser, en la gran mayoría de los casos, muy beneficiosos»¹⁹¹ (vg. annex 6). Així doncs, en madona Estàcia requeia el futur social i afectiu dels expòsits dins la societat i amb les persones afermadores.

Ella «lograba generar una amplia red de contactos con distintos hombres y mujeres de la ciudad y lugares aledaños»,¹⁹² (vg. annex 7) amb els quals els expòsits mostren una evolució molt positiva: estan molt ben cuidats, tal com evidencien adjectius com “viva”, “sana”, “ben vestit” i es destaca que són molts bons nois i noies (vg. annex 6), exceptuant els casos de Beatriu i La Sarda (vg. annex 6.6), les quals acaben morint.¹⁹³ Aquests testimonis fan palesa la bona i curosa elecció de persones afermadores per part de madona Estàcia.

Estàcia no només assistia els infants físicament i afectivament sinó que també ho feia legalment. Això es veu en un greu atac que va rebre una donzella al càrrec de madona Estàcia

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 195.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ Sovint es documenta “no hic carta”, “sens carta”, “sens carta ni escrit”, “a son cosiment”, és a dir, per lliure elecció.

¹⁹⁰ Illanes 2013a, p. 73. L’aspecte de les bones condicions dels expòsits lliurats a terceres persones no es pot assegurar en els casos dels contractes de treball (a la documentació hospitalària del segle XV només es documenta un infant maltractat per part dels seus receptors, Joan, un nen mal calçat, mal vestit i mal cuidat; i a la del segle XVI es documenten diverses nenes, no nens, amb abusos per part dels seus receptors). A més, una minoria dels expòsits amb contractes d’aprenentatge acabaven fugint o desapareixent (Illanes 2013a, pp. 90-91).

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 72.

¹⁹² Illanes 2011, p. 60.

¹⁹³ AHSCSP, *Manual primer de Joan Torró*, f. 8r; estudiat a Marino 2019, p. 78.

per part d'uns malfactors. Davant aquest fet, la comtessa va enviar cartes al rei Ferran I i a l'administrador de l'Hospital amb l'objectiu de fer saber el fet i castigar els dits malfactors.¹⁹⁴ Per tant, la seva influència no es limitava a l'Hospital ni a les pertinents xarxes de dides i persones afermadores, sinó que arribava fins a la Cort reial.

3.2: La seva donació, reflex de la seva mentalitat

Si bé ara per ara es desconeixen els motius o les causes personals per les quals Anastasia Spatafora va traslladar-se a Barcelona, gràcies a la donació que va deixar per escrit (de la qual es conserva una còpia del notari Joan Torró),¹⁹⁵ se sap que en va marxar momentàniament l'any 1415 per anar a Nàpols. En aquesta còpia s'hi troben grans mostres de la seva implicació amb l'Hospital, amb les quals ens podem apropar a la seva vivència assistencial.

El motiu pel qual deixà la donació a Barcelona fou perquè havia de viatjar a Nàpols (*dirigere grassum meos apud terram Neapolis*)¹⁹⁶ com a ambaixadora reial el 7 de setembre de 1415 i tenia por de perdre la vida en el viatge: *timensque periculum mortis*.¹⁹⁷ A la donació, estipulava les següents voluntats: deixava diners per a l'obra de l'Hospital (*item eodem donatio dicto hospitalis et pauperibus [...] illus centum ducatis auri*),¹⁹⁸ per a la compra de llençols per als pacients hospitalitzats, i per a la compra d'una esclava que servís tant els infants de la institució com els que madona Estàcia tenia sota custòdia i càrrec.¹⁹⁹ Aquesta donació evidencia un gran compromís, preocupació, dedicació i estima vers els infants amb els quals ja havia establert lligams, vers els infants de l'Hospital en general i vers la institució en si. Tot i això, aquestes voluntats no s'arribaren a complir, almenys les d'aquesta donació en concret, ja que Estàcia tornà del viatge a Nàpols a jutjar per la seva aparició documental en el període 1426-1429.

La biografia d'aquesta comtessa resta encara poc estudiada, però permet conèixer l'assistència hospitalària femenina de primera mà i des de la vivència de, com apunta Ximena Illanes, «una mujer abnegada, caritativa e influyente».²⁰⁰

¹⁹⁴ Illanes 2011, p. 60.

¹⁹⁵ AHSCSP, Manual quart de Joan Torró (1411-1415), f. 141v-r.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 141v.

¹⁹⁷ *Ibidem*; estudiat a Marino 2019, p. 24.

¹⁹⁸ AHSCSP, Manual quart de Joan Torró (1411-1415), f. 141v.

¹⁹⁹ Marino 2019, p. 24.

²⁰⁰ Illanes 2011, p. 60.

Conclusions

S'ha vist que les dones que treballaven a l'assistència de l'Hospital de la Santa Creu constituïen un grup molt heterogeni amb gran diversitat de càrrecs (vg. annex 8.1 i 8.2), tasques i retribucions, motiu pel qual es fa difícil englobar-les sota una mateixa categoria. El que sí que es pot establir és que es dedicaven a la cura, a l'assistència -concretament de dones i d'infants- i a les tasques domèstiques de l'Hospital, tot d'acord amb la separació d'espais hospitalaris per sexes.²⁰¹ Per contra, no les trobem ocupant càrrecs mèdics ni administratius.

Respecte a les hipòtesis plantejades:

1. El treball femení sí que estava més invisibilitzat que el masculí a nivell institucional, perquè les seves tasques eren secundàries en comparació amb les dels administradors i metges. Documentalment, només s'aprecia una invisibilització de la identitat de les dides (de les quals molts cops se'n desconeix el nom) però no del seu ofici i de les dones que treballaven en serveis domèstics. En tot cas, dins la realitat del moment no sembla que hi hagi una invisibilització del treball femení perquè era imprescindible i no s'observa cap voluntat expressa d'invisibilitzar-lo.
2. El nombre de dones dedicades al treball assistencial sí que era inferior al dels homes. Aquest fet es pot explicar, d'una banda, perquè el nombre de dones i d'infants ingressats (assistits per dones hospitaleres) era inferior al dels homes (assistits per homes hospitalers); i, d'altra banda, perquè les tasques del servei domèstic associades al gènere femení (cuinar, rentar, etc.) eren inferiors en nombre a les associades al gènere masculí (transport, il·luminació, reparació d'instal·lacions...). Pel que fa a la qüestió salarial, els oficis femenins tenien menys retribucions que el conjunt d'oficis ocupats per homes.²⁰²
3. L'estatus social de les dones que treballaven a l'Hospital no tenia per què ser baix; variava segons la condició personal de les dones (casades, viudes, esclaves...) i l'ofici que exercien (serventes, esclaves, mare de les dides...). En són dos clars exemples l'alt rang de madona Estàcia com a comtessa i el baix rang de l'esclava que estableix a la donació. Tot sembla indicar que, a ulls de l'Hospital i de la societat, ni els seus oficis ni els seus salarials es traduïen en un baix reconeixement de les seves tasques laborals. Ara bé, l'estatus social d'algunes dides externes, sobretot d'àmbit rural, sí que majoritàriament era baix.
4. El treball que realitzaven les dones a l'Hospital sí que es basava en el treball de cures i també en els serveis domèstics, que tradicionalment s'han associat al gènere femení. En

²⁰¹ Villagrasa apunta que «la diferenciación de sexos ayudó a modificar espacialmente los hospitales y permitió la especialización laboral y la inserción de la mujer» (Villagrasa 2016, p. 74).

²⁰² Marino 2018, p. 201.

tot cas, i a diferència de bona part de la realitat social, aquest treball era remunerat (monetàriament o en espècie), tret que fos exercit voluntàriament.

5. La motivació laboral de les dones dedicades a l'assistència sí que era econòmica (en el cas, sobretot, de les dides externes, que complementaven així la seva economia), però en molts casos s'observa un fort component vocacional en l'exercici de l'assistència voluntària *per amor de Déu* i en les múltiples mostres d'amor vers els pacients (sobretot vers els infants ingressats i expòsits).

Quantitativament, d'entre les dones estudiades en aquest treball destaquen les que treballaven de dides, seguides de les cuidadores de malaltes i d'infants (vg. annex 8.1 i 8.2). El baix nombre documentat de la resta d'oficis en aquest estudi és degut bé a la seva poca presència als estudis consultats o bé a la seva poca presència documental. Tot i això, com s'ha vist, els seus oficis existien i se'n té constància.

Pel que fa a l'assistència a malaltes i infants (vg. annex 8.3), s'han tractat els oficis de cambrera, de cuidadores de malaltes i d'infants, i d'infermera o possible *president de las donas*. Les cuidadores de malaltes i d'infants (que apareixen en plural) i la infermera (que apareix en singular) serien dones que acollien i tenien cura de les dones i dels infants que ingressaven a l'Hospital i, per tant, molt probablement residien a l'edifici. Es desconeix si es tractava del mateix càrrec; ara bé, tenint en compte que es documenten diverses cuidadores de malaltes i d'infants però només una infermera, sumat a la distinció del nom dels seus càrrecs, es podria parlar de dos càrrecs diferents amb diferent estatus tot i dur a terme tasques similars. Per últim, s'ha considerat la relació entre l'ofici femení d'infermera i el d'infermer masculí. Si bé ambdós càrrecs tampoc diferien gaire en funcions, donat que hi ha alguna tasca de l'infermer masculí que no es documenta en la infermera, se suposa que l'ofici d'infermera en femení era de rang inferior al masculí; tot i que en cas que l'infermer fos un eclesiàstic sí que hi hauria una superioritat jeràrquica laboral o social entre ell i la infermera. Tenint en compte que les dones que treballaven a l'Hospital eren les que tenien cura de les dones ingressades, el baix nombre de dones ingressades en relació amb els homes malalts²⁰³ podria explicar la inferioritat numèrica de dones dedicades a l'assistència en comparació amb els homes.

Pel que fa a l'assistència a la infància abandonada (vg. annex 8.4), s'han abordat la mare de les dides (o dona encarregada de la secció d'expòsits o possible pensadora d'infants) i les dides. Ambdues intervenien en la primera i segona etapa de la infància dels expòsits i representaven

²⁰³ Sobre el recompte d'ingressats a l'Hospital al llarg del segle XV segons el seu sexe, vg. Danón 1967, pp. 248-249. La hipòtesi de Teresa Vinyoles és que la menor presència de dones s'explicaria pel seu major sedentarisme respecte als homes (que reduïa la probabilitat d'accidents), pels seus coneixements mèdics adquirits generacionalment i per la xarxa de solidaritats veïnals i familiars que en tindrien cura en moments de malaltia o misèria (Vinyoles 2013b, p. 83).

la supervivència física, emocional i social de les criatures. La mare de les dides representava el nexa entre la institució i la societat, mentre que les dides suposaven el segon contacte femení que tenien els infants abandonats i havien de pal·liar el xoc del canvi de l'hàbitat fins aleshores conegut per l'expòsit. A la zona de la Corona d'Aragó (Barcelona, Mallorca i Siena) es pot establir que al segle XV el càrrec de mare de les dides era exercit exclusivament per dones (exceptuant Saragossa), mentre que a la Itàlia centre-septentrional (Nàpols) era mixt. En el cas de les dides externes, "de fora" o "d'argent", destaquen les que no cobraven, bé per caritat cristiana o bé per una economitxació i mercantilitxació no voluntària dels cossos (cas de les esclaves). A més, es documenten molts vincles afectius entre les dides i els expòsits, cosa que podria dur a estudiar-les no com a simples treballadores de la lactància sinó com a treballadores maternals i afectives.

Així, en els treballs de la cura i assistència, la supervivència física de les dones ingressades i dels infants passava per les mans de treballadores femenines. Moltes vegades aquestes acabaven establint vincles afectius i sentimentals amb la institució i els seus pacients, cosa que indica el fort component afectiu que es podia desenvolupar en aquests oficis, tal com mostra el cas d'Anastasia Spatafora. Pel cas de la infància abandonada, aquesta supervivència també era afectiva i social i constituïa un món format per una gran xarxa de supervivència i solidaritat femenina, tant institucional com extrainstitucional.

En relació amb les dones que treballaven al servei domèstic (vg. annex 8.5), s'han estudiat viudes i beguines, cuineres, bugaderes, serventes, esclaves, així com altres treballs femenins no confirmats de corredores, setmaneres i dones dedicades a l'hort. Algunes eren voluntàries, de manera que les retribucions d'aquest grup laboral serien tant econòmiques com en espècie o manutenció, i es dedicarien a l'ajuda assistencial d'expòsits, al manteniment de les instal·lacions hospitalàries i a la producció i elaboració d'aliments.

Les dones que treballaven a l'Hospital tractaven diàriament amb la pobresa i la marginalitat barcelonines baixmedieval; per tant, contribuïen a donar-los assistència, vida, estabilitat, cures i llaços afectius. La seva tasca, però, no deixa d'inserir-se dins els principis de la *caritas* (virtut teològica) i l'*hospitalitas* (una de les set obres de misericòrdia) cristianes.²⁰⁴ Tot i que la pobresa era vista com a necessària per a la societat, aquestes dones ajudaven a pal·liar-la, així com a exercir els principis cristians implicant-s'hi personalment més enllà de les simples donacions econòmiques (pràctica de caritat més comuna). Fins i tot, la presència de viudes voluntàries es podria entendre com un acte de solidaritat social de marginalitat, ja que tant el col·lectiu de viudes com el d'expòsits eren considerats miserables i marginats.²⁰⁵

²⁰⁴ Conejo 2010, p. 437.

²⁰⁵ Les viudes eren considerades *miserabiles persone*, tot i que, degut a la seva immensa casuística, no ho eren sempre en la realitat (Comas 2015). Teresa Vinyoles hipotetiza sobre aquesta solidaritat entre els grups més desfavorits: «No sé si podem parlar realment de solidaritat, però és ben cert que constatem com mariners fan

Pel que fa al món salarial, segons la classificació de salaris elaborada per Salvatore Marino,²⁰⁶ la retribució monetària de les infermeres se situa en la quarta categoria més remunerada de la institució, la de les cuineres en la cinquena posició, i la de les cuidadores de malaltes i d'infants en la novena i última. Per contra, les primeres categories són ocupades per càrrecs masculins (administració, oficis de medicina i oficis d'escrivania i notariat). Per tant, la gran majoria de les dones dedicades a l'assistència se situarien en el grup amb menys retribució econòmica, mentre que una minoria correspondria a la quarta categoria més remunerada. En tot cas, s'aprecia una diferència salarial entre els treballs exercits pels homes i els exercits per les dones, que se suma a la divisió sexual del treball.

D'altra banda, el cas concret de madona Estàcia ens permet posar identitat, vivència i experiència a l'ofici assistencial dels més menuts abandonats com a mare de les dides. Vetllava pels infants en les tres etapes de la infància i representava el nexa entre l'Hospital, la ciutat (vg. annex 7.1) i les poblacions properes (vg. annex 7.2), així com entre la marginalitat i la inserció social, en la qual intervenia escollint les persones més adequades per encomanar els infants. Proporcionava supervivència física, social i emocional als infants mitjançant la seva figura i la xarxa femenina que coordinava. A més, donada la influència social que tenia com a comtessa, la seva defensa de l'assistència hospitalària arribava a l'alta esfera de la Cort. Per tant, també vetllava pels infants en àmbit legal; era perfectament conscient de la seva influència i no dubtava a exercir-la quan es tractava de la cura i protecció dels "infants públics". El fet que deixés una donació a l'Hospital i als seus infants en cas de mort evidència l'estima i implicació que hi tenia, així com la caritat. Amb tot, la seva particular i interessant biografia encara resta per estudiar, i no només la seva presència a Barcelona sinó també a Sicília, d'on era originària, i a Nàpols, on viatjà.

En resum, i com s'ha vist, les dones treballaven i participaven de forma molt activa i diversa a l'Hospital i constituïen xarxes urbanes i extraurbanes d'assistència i caritat. També cal destacar que els treballs femenins domèstics i de cures, en plena societat baixmedieval, no eren remunerats, però a l'Hospital comtal sí que ho eren (tret que les dones treballessin com a voluntàries o per caritat) i estaven institucionalitzats, cosa que suposa la seva visibilització.

En conclusió, aquest estudi ha pretès ser una aportació al camp de la història laboral assistencial i de gènere, concretament a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona al segle XV. El cas d'Anastasia Spatafora en concret, així com el del conjunt heterogeni de les dones que hi treballaren, la seva diversitat de tasques i el seu exercici cívic, caritatiu, religiós i solidari encara

donacions per a redimir captius; prostitutes les fan per a dotar noies pobres; vídues per a alimentar vídues sense recursos [...]» (Vinyoles 1990 p. 177).

²⁰⁶ Marino 2018, p. 201.

romanen poc estudiats, motiu pel qual deixen la porta oberta a nous estudis i àmbits de recerca sobre el tema.

Fonts consultades

1. Fonts documentals

AHSCSP. *Manual quart de Joan Torró (1411-1415)*, f. 140v-141r.

2. Bibliografia citada

Albini, Giuliana; Gazzini, Marina (2011), *Materiali per la storia dell'Ospedale Maggiore di Milano: le Ordinazioni capitolari degli anni 1456-1498*, "Reti Medievali Rivista" 12/1, pp. 149-542.

Aparisi, Frederic; Ferragud, Carmel (novembre 2018), *Hospitals rurals a la València baixmedieval. El cas de l'hospital de Santa Llúcia d'Alzira*, dins Comelles, Josep Maria; Conejo da Pena, Antoni; Barceló Prats, Josep (coord.), *Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*, Tarragona, Publicacions URV - Universitat de Barcelona, pp. 33-55.

Bianchi, Francesco; Słoń, Marek (2006), *Le riforme ospedaliere del Quattrocento in Italia e nell'Europa centrale*, "Ricerche di storia sociale e religiosa", 35/69, pp. 7-45.

Bridgewater, Pol (2018), *Els administradors de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona en el marc dels conflictes urbans del segle XV. Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*, Tarragona, Publicacions URV - Universitat de Barcelona, pp. 101-117.

Brodman, James (1998), *Charity and Welfare: Hospitals and the Poor in Medieval Catalonia*, Pennsilvània, University of Pennsylvania Press.

Castejón, Nativitat (2007), *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona: repertori documental del segle XV*, Barcelona, Fundació Noguera.

Cirici Pellicer, Alexandre (1980), *Barcelona pam a pam*, Barcelona, Editorial Teide.

Colesanti, Gemma; Marino, Salvatore (2016), *L'economia dell'assistenza a Napoli nel tardo medioevo*, "Reti Medievali Rivista" 17/1, pp. 309-344.

Comas, Mireia (2015), *Entre la solitud i la llibertat: vídues barcelonines a finals de l'Edat Mitjana*, Roma, Viella, IRCUM-Medieval cultures 4.

Comelles, Josep Maria; Conejo da Pena, Antoni; Barceló Prats, Josep (coord.) (2018), *Imago civitatis: Hospitales y manicomios en Occidente*, Tarragona, Publicacions URV - Universitat de Barcelona.

Conejo da Pena, Antoni (2002), *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral).

Conejo da Pena, Antoni (2010), *La financiación de los hospitales de la Corona de Aragón durante la baja edad media: condiciones sociales, económicas y espirituales*, dins S. Cavaciocchi, *Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale: Secc. XIII–XVIII, Atti della XLI Settimana di Studi. Prato, 26–30 aprile 2009*, Florència, Istituto Internazionale di Storia Economica, F. Datini & Firenze University Press, pp. 437-444.

Conejo da Pena, Antoni (tardor 2013), *L'estudi dels hospitals a l'edat mitjana: una història sense punt i a banda*, "Svmmma. Revista de Cultures Medievales" 2, pp. 3-6.

Conejo da Pena, Antoni (2014), *'Lum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud': los hospitales y la renovada imagen de la ciudad bajomedieval*, dins Huguet Termes, Teresa; Verdés Pijuán, Pere; Sánchez Martínez, Manuel (eds.), *Ciudad y hospital en el Occidente europeo: 1300-1700*, Lleida, Milenio, pp. 415-445.

Cruz Pérez, Esther (2001), *Els infants abandonats de l'Hospital General (1456-1499)*, "BSAL" 57, pp. 91-104.

Danón Bretos, Josep (1967), *El Hospital General de Santa Cruz de Barcelona. Año 1401*, Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral).

Del Campo Gutiérrez, Ana (2004), *El status femenino desde el punto de vista del trabajo (Zaragoza, siglo XIV)*, "Aragón en la Edad Media" 18, pp. 265-298.

Duby, Georges; Perrot, Michele (dir.) (1991), *La Edad Media (Historia de las mujeres 2): La Edad Media*, Madrid, Taurus.

Eiximenis, Francesc (1499), *Regiment de la cosa publica (Crestiá, XII part. 3)*, València, Cristofol Cofman, https://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1000804 [consulta: 20/04/2020].

Ferragud, Carmel (2007), *Los oficios relacionados con la medicina durante la Baja Edad Media en la Corona de Aragón y su proyección social*, "Anuario de estudios medievales" 37/1, pp. 107-137.

Ferrari, Margherita (1990), *L'Ospedale Maggiore di Milano e l'assistenza ai poveri nella seconda metà del Quattrocento*, "Studi di storia medioevale e di diplomatica" 11, pp. 257-283.

Fontanals Jaumà, Reis (tardor 2013), *Els llibres d'entrades de malalts de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (s. XV-XVIII)*, "SVMMA: Revista de Cultures Medievales" 2, pp. 50-76.

Franceschi, Franco (2010), *Il mondo dei salariati urbani*, dins Carocci, Sandro, *La mobilità sociale nel medioevo*, Roma, Collection de l'École Française de Rome, 436, pp. 289-306.

Franceschi, Franco (2017), *Il mondo della produzione urbana: artigiani, salariati, Corporazioni*, dins Franceschi, Franco, *Storia del lavoro in Italia. Il Medioevo. Dalla dipendenza personale al lavoro contrattato*, Roma, Castelvechi, pp. 374-420.

Gallent Marco, Mercedes (1981), *La asistencia sanitaria en Valencia (1400-1512)*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

Gallent Marco, Mercedes (2010-2011), *En el interior de los hospitales. Personas, espacios y enseres*, "Saitabi" 60-61, pp. 81-104.

Gascón Uceda, María Isabel (2003), *Aproximación al trabajo femenino en la Barcelona moderna (Siglos XV-XVII)*, "Revista Pedralbes" 23, pp. 385-398.

Gazzini, Marina (2018), *Ospedali e reti. Il Medioevo*, dins Villanueva Morte, Concepción; Conejo da Pena, Antoni; Villagrasa-Elías, Raúl (eds.), *Redes hospitalarias: historia, economía y sociología de la sanidad*, Saragossa, Institución Fernando El Católico, Colección Estudios, pp. 13-30.

Geremek, Bronislaw (1998), *La Piedad y la horca: historia de la miseria y de la caridad en Europa*, Madrid, Alianza, Libro universitario. Ensayo, 65.

Henderson, John (1997), '*Splendide case di cura*'. *Spedali, medicina ed assistenza a Firenze nel Trecento*, dins Grieco, Allen J.; Sandri, Lucia (eds.), *Ospedali e città. L'Italia del Centro-Nord, XIII-XVI secolo*, Florència, Le Lettere, pp. 15-50.

Huguet Termes, Teresa; Verdés Pijuán, Pere; Sánchez Martínez, Manuel (eds.) (2014), *Ciudad y hospital en el Occidente europeo: 1300-1700*, Lleida, Milenio.

Illanes Zubieta, Ximena (2006), *Nodrir a otros que no son propios*, "Revista De Humanidades" 14, pp. 75-92.

Illanes Zubieta, Ximena (2011), *Niñas y niños olvidados según los documentos de del Hospital de la Santa Creu de Barcelona en el siglo XV*, Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral).

Illanes Zubieta, Ximena (2013a), *Aprendiendo a vivir. Trabajo y servicio de niñas y niños acogidos en el Hospital de la Santa Creu de Barcelona (1401-1510)*, "Revista de Historia Iberoamericana" 6/2, pp. 63-104.

Illanes Zubieta, Ximena (2013b), *Historias entrecruzadas: el período de la lactancia de niñas y niños abandonados en el mundo femenino de las nodrizas durante la primera mitad del siglo XV*, “Anuario de Estudios Medievales” 43/1, pp. 159-197.

Illanes Zubieta, Ximena (2018), *Dolor y abandono. El drama de dejar a un niño en el Hospital de la Santa Creu*, dins Gaune, Rafael; Rolle, Claudio (eds.), *Homo dolens. Cartografías del dolor: sentidos, experiencias, registros*, Santiago de Xile, Fondo de Cultura Económica, pp. 249-266.

Illanes Zubieta, Ximena (2019), *En manos de otros: infancia y abandono en la Barcelona del siglo XV*, Xile, Ediciones Universidad Católica de Chile.

Marino, Salvatore (2015), *Late Medieval Hospitals in Southern Italy. Civic Patronage, and Social Identity*, “Mediterranean Chronicle” 5, pp. 141-160.

Marino, Salvatore (2018), *Trabajo y aprendizaje en los hospitales de la Baja Edad Media. Aproximación comparativa entre Barcelona, Milán, Nápoles y Siena*, “Reti Medievali Rivista” 19/2, pp. 172-205.

Marino, Salvatore (2019), *El Memorial dels infants. Edició crítica d'una font per a l'estudi de la infància a la Barcelona del segle XV*, Barcelona, Fundació Noguera. p. 170.

Masclans i Segura, Josep Maria (2014), *Hospital de la Santa Creu de Barcelona, el centre sanitari més antic del món*, “Paratge” 27, pp. 209-14.

Pinto, Giuliano (1974), *Il personale, le balie e i salariati dell'Ospedale di San Gallo di Firenze negli anni 1395-1406. Note per la storia del salariato nelle città medievali*, “Ricerche storiche” 4, pp. 113-168.

Pinto, Giuliani (2008), *Il lavoro, la povertà, l'assistenza. Ricerche sulla società medievale*, Viella.

Piñol Alabart, Daniel (2002), *Els pobres a l'edat mitjana*, “Kesse: butlletí del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver” 33, pp. 8-14.

Poli, Eleonora (2019), *Gestire e controllare il lavoro delle madri di latte. Note da un registro delle balie dell'Ospedale Maggiore di Milano (XV secolo)*, “Studi di Storia Medioevale e di Diplomatica” III, pp. 321-345.

Roca, Josep Maria (1920), *Ordinacions de l'hospital general de la Santa Creu de Barcelona: any MCCCXVII*, Barcelona, Associació General de Metges de Llengua Catalana.

Rubio Vela, Agustín (1984), *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València: Institución Alfons El Magnànim.

San Vicente Pino, Ángel (2008), *Recuerdos y remiendos de una tesis doctoral sobre el oficio concejil de Zaragoza llamado "padre de los huérfanos"*, "Aragón en la Edad Media" 20, pp. 723-736.

Serra Puig, Eva (coord.) (2015), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General (1493-1714)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Vela Aulesa, Carles (2001), *La primera especieria de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, 1401-1414*, "Butlletí de la societat d'amics de la història i de la ciència farmacèutica" 27, pp. 51-60.

Villagrasa Elías, Raúl (2016), *La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.

Villanueva Morte, Concepción; Conejo da Pena, Antoni; Villagrasa Elías, Raúl (2018), *Redes hospitalarias: historia, economía y sociología de la sanidad*, Saragossa, Diputación de Zaragoza. Institución Fernando el Católico.

Vinyoles Vidal, Teresa; González Beltinski (1981), *Els infants abandonats a les portes de l'Hospital de Barcelona (1426-1439)*, Riu Riu, Manuel (aut.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos*, Barcelona: C.S.I.C., Institución Milá y Fontanals.

Vinyoles Vidal, Teresa (1990), *La violència marginal a les ciutats medievals (Exemples a la Barcelona dels volts del 1400)*, "Revista d'història medieval" 1, pp. 155-177.

Vinyoles Vidal, Teresa (2013a), *L'esperança de vida dels infants de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona*, "Anuario de Estudios Medievales" 43/1, p. 291-321.

Vinyoles Vidal, Teresa (2013b), *El rastre dels més desvalguts entre els papers de l'Hospital de Barcelona*, "SVMMA: Revista de Cultures Medievales" 2, pp. 77-101.

Vinyoles Vidal, Teresa; Illanes Zubieta, Ximena (2016), *Treated as sons and daughters*, Rossi, Maria Clara; Garbellotti, Marina (eds.), *Adoption and Fosterage Practices in the Late Medieval and Modern Age*, Editorial Viella, pp. 127-142.

3. Imatges utilitzades

Imatge de portada i annex 9: Di Bartolo, Domenico. *Accoglienza, educazione e matrimonio di una figlia dello spedale* [fresc]. A: Siena: Pellegrinaio di Santa Maria della Scala, 1441-42.

Disponibile a:

<https://it.wikipedia.org/wiki/File:Domenico_di_Bartolo,_Accoglienza,_educazione_e_matrimonio_di_una_figlia_dello_spedale,_1441-42,_01.jpg> [consulta: 20 de juny de 2020].

Mapa annex 7.1: Mapa d'elaboració pròpia sobre el mapa del Museu d'Història de Barcelona. *1400. Un nou perímetre urbà* [mapa]. Disponible a:

<<https://ajuntament.barcelona.cat/museuhistoria/cartahistorica/#map=14/242185/5070759/-150/0/0/0/0>> [consulta: 10 de juny de 2020].

Annexos

Annex 1. Textos de Francesc Eiximenis

1.1: Sobre la pobresa

Si dius que farem dels pobres contrets e inútils e malalts tostemps te dich que los pobres que son vers pobres deuen romandre aquí sens neguna molestia que nois deu esser fet. E aço per tal com per deus son lexats e posats en cascuna comunitat, per tal que los rics e aquells qui han a dar hajen loch de fer almoynes e de rembre lurs peccats.²⁰⁷

1.2: Sobre la caritat dels mercaders

[els mercaders] son tresor dela cosa publica, e son menjar dels pobres, son braç de tot bon negoci de tots affers compliment. Sens mercaders les comunitats cahen los princeps tornen tirans, los jovens se perden, los pobres sen ploren. Car cavallers ne ciutadans qui viven de rendes no curen de grans almoynes, solament mercaders son grans almoyners, e grans pares e frares dela cosa publica majorment quant son. bons homens e ab bona consciencia.²⁰⁸

Annex 2. Casos de cures mèdiques de dides a infants

2.1: Magdalena

Va ser abandonada el maig de 1411 i entregada a una dida, la qual la restitueix el 17 de gener de 1413. Tot i que l'havia d'entregar desmamada abans, Magdalena havia estat malalta, motiu pel qual la dida la va sanar i la va restituir posteriorment en perfecte estat: *és en casa, e [la dida] no la poch tornar abans, car no era sana.*²⁰⁹

²⁰⁷ Eiximenis 1499, p. 98.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 133.

²⁰⁹ AHSCSP, *Expòsits* 2, f. 9r; estudiat a Vinyoles 2013a, pp. 299-300.

2.2: Joan

Va ser deixat a les portes de l'Hospital el 3 de setembre de 1412 i entregat a una dida. Joan emmalalteix i la dida li elabora medicines per a la seva cura, les quals les hi paga posteriorment l'Hospital juntament amb un oli (en total un sou i quatre diners).²¹⁰

2.3: Francina

Va ser abandonada el 9 de setembre de 1435. Encomanda a una dida, va emmalaltir i qui la va intentar curar i tractar va ser una veïna de la dida: Gemonta, muller de Pere Sunyer. Finalment, però, Francina va morir el 29 de març de 1436 a casa de la dida.²¹¹

2.4: Manuel

Amb un any i mig va ser cuidat i tractat per Romieta, una viuda de la parròquia de Cabrera d'Anoia, se suposa que veïna de la dida de Manuel. Finalment, però, Manuel va morir l'any 1430 de pestilència.²¹²

2.5: Eulàlia

Va ser alletada per la dida Constança Sebriana, viuda de Guillem Sebrià i resident al carrer de Sant Pau de Barcelona. Constança i fra Ramon li donen medicines i unguents, pagats per l'Hospital, però Eulàlia morí al juny de 1413, al cap de tres mesos.

*Dilluns a XV de maig [1413] paga a la dita Constança Sebriana per a medicines a la dita infanta que era malalta e per unguens, la qual metyave fra Ramon, dels Agustins, fiu-ho de consensu medicorum... Digmenge a VIII de juny restituí la dita Constança la dita infanta morta, la qual és stada malalta ben tres meses e ha molt penat e malaveyrat a la fi, qui finà lo dit dia e fou soterrada en lo dit hospital dilluns a XVIII de juny.*²¹³

²¹⁰ AHSCSP, *Expòsits 2*, f. 53r; estudiat a *Ibidem*, p. 300.

²¹¹ AHSCSP, *Expòsits 3*, paper solt, nena 121; estudiat a *Ibidem*, p. 305.

²¹² *Ibidem*, paper solt, f. 181; estudiat a *Ibidem*.

²¹³ *Ibidem*, nena 25; estudiat a *Ibidem*, p. 303.

Annex 3. Casos de vincles d'amor i de llaços afectius entre les dides i els expòsits

3.1: Episodis de mort

a) Isabel

Va ser abandonada a l'Hospital el 17 de maig de 1436 a l'edat de sis mesos. Va ser entregada a la dida Eufrasina, esposa de Pere Ginestar de Matadepera, però morí aproximadament al cap d'un mes, el 13 de juny. La seva mort provocà un trasbals emocional a la família de la dida:

*E cridà son marit e tots aquells de casa, e enceneren lum e guardaren la dita infanta e trobaren-la morta, e veheren que la sua persona era tota blava. E estigueren tots trists e plorosos. E què podia ésser estat açò?*²¹⁴

b) Miquel Gentill

L'expòsit, encomanat a Gabriel Fontanal, de Sant Vicenç de Morrocurt, morí el 15 de març de 1430 d'una epidèmia. Va ser enterrat per amor de Déu pel rector de la parròquia, Bartomeu Terré:

*Molt honorables senyors he administradors del spital de Barçalona, donau creença an la letra com lo sènyer a-n Grabiell Fontanal de Sant Vicens de Morrocurt tangués, o li fos estat comanat, un infant del damunt dit spital, lo qual era apelat Miquel Gentill, lo qual nostro Senyor s-a vulgut pendra, axí com molts d'altres. Lo qual morí a XVI del mes de març [1430], lo qual jo he soterrat per amor de Déu en lo samantiri de la dita auglésia. Bartomeu Terré, rector de Sant Vicenç de Morrocurt.*²¹⁵

c) Rafel

Va ser alletat per una dida esclava de Bartomeu Cervera, moneder de Barcelona. Finalment, Rafel morí l'octubre de 1413 però es registra que va ser tractat *així com si fos fill de rei*.²¹⁶

²¹⁴ AHSCSP, *Expòsits 4*, f. 63r; estudiat a *Ibidem*, p. 304.

²¹⁵ AHSCSP, *Expòsits 3*, paper solt f.155, nen 89; estudiat a *Ibidem*, p. 313.

²¹⁶ Vinyoles 2013a, p. 303.

3.2: Episodis d'adopció

a) Benet o Joan

Entregat a la dona de Pere Bassa perquè li fes de dida, s'hi va quedar fins als sis anys. Benet retornà a l'Hospital el 5 d'abril de 1509 però al cap de quatre Pere Bassa acudí a l'Hospital per formalitzar un contracte d'afillament, és a dir, el va adoptar.²¹⁷

b) Bartomeu

Entregat a Joan Font de Ciutadilla, amb qui es va quedar fins als vuit anys. El mateix dia que va ser restituit a l'Hospital, el 5 d'abril de 1509, va ser afillat pel dit Joan per amor de Déu.²¹⁸

Annex 4. Casos de llaços afectius entre el personal hospitalari i els infants de l'Hospital

Referència annex	Nom	Càrrec	Apadrinaments
4.1	Joan Garau Botiller	Porter	Mateu, Agnès de Valterra, Justina, Ramoneta, Francesc Joan, Esteve Joan, Damià Garau, Joan Guerau
4.2	Eulàlia, dona de Bernat Castelló	No s'especifica	Mateu
4.3	Antònia, viuda de Pere de Costabella	Infermera o <i>president de las donas</i>	Joan Cristòfol, Pere Cristòfol, Caterina, Francesc Joan, Agnès de Valterra

²¹⁷ AHSCSP, *Libro de Expósitos, año 1510*, f.12; estudiat a Vinyoles, Illanes 2016, p. 133.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 7v; estudiat a *Ibidem*.

4.4	Antònia, muller de Guillem Soler	Dida de casa	Justina, Damià Garau
4.5	Raimonda Francesca	Servicial de les orades	Ramoneta
4.6	Sibília Bolosella	Dona encarregada dels infants o “pensadora d’infants”	Esteve Joan, Joan Guerau
4.7	Guillem Estola	No s’especifica	Caterina
4.8	Bartomeu (Montniany)	Barber	Perpètua

4.1: Joan Garau Botiller

Joan Garau, porter de l’Hospital, és fet padrí de set expòsits:

- a) Mateu (juntament amb la padrina Eulàlia), abandonat el 21 de setembre de 1426.

Dissapte a XXI del mes de setembre any MCCCCXXVI festa del glorios evangelista sent Mather a una hora passada miga nit fo posat lo dit infant appellat Mather a la porta mayor del dit spital lo qual fo atrobat en lo (limdar) del porta dins una senalla nova de palma tot (mi) ambolitat ab un pedas podrit. Et apres fo bataiat en la dite casa e foli mes lo dit nom de sent Matheu fo padri (...) Johan Garau porter e padrina la dona na Eulalia muller den Bernat Castello sabater.²¹⁹

- b) Agnès de Valterra

e fo son padri en Johan Guarau, porter de la dita casa, et padrina madona Anthònia de Costabella, president de las donas.²²⁰

²¹⁹ AHSCSP, *Expòsits 3*, f. VIII; estudiat a Illanes 2011, pp. 107 i 109.

²²⁰ AHSCSP, *Expòsits 2*, fols 15r.-16r; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 441.

- c) Justina (juntament amb la padrina Antonia, dida de casa)

*Fou batejada en l'espital, padrí Johan Garau, padrina Antònia, muller d'en Guillem Soler, dida de l'espital.*²²¹

- d) Ramoneta (juntament amb la padrina Raimonda Francesca, servicial de les orades)

Va néixer a l'Hospital perquè la seva mare, Margarida, filla de *Monich*, de la parròquia del *Begues*, hi estava ingressada considerada *folla*. A més de Joan Garau, va tenir com a padrina a Raimonda Francesca, servicial de les orades, la secció de la mare de Ramoneta.²²²

- e) Francesc Joan (juntament amb la padrina Antonia, infermera viuda de Pere de Costabella)²²³

- f) Esteve Joan (juntament amb Sibília Bolosella, dona encarregada dels infants)

*Ffo fou bateiat en casa, padri Johan Garau, padrina na Sibila Bolosella.*²²⁴

- g) Damià Garau (juntament amb la padrina Antonia, dida de casa)

*foy bateiat en lo dit espital, padrí Johan Garau, museo, padrina Antònia, muller d'en Guillem Soler.*²²⁵

- h) Joan Guerau (juntament amb Sibília Bolosella, dona encarregada dels infants)

*Fou bateiat en l'espital, padrí Johan Garau botaller, padrina na Sibilia Bolosella pensadora d'infants.*²²⁶

4.2: Eulàlia

Eulàlia, dona de Bernat Castelló, sabater, i segurament dida o treballadora de l'Hospital, és feta padrina de:

²²¹ AHSCSP, *Expòsits 3*, fol. 83r; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 444.

²²² *Ibidem*, f. XXXX; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 123.

²²³ Illanes 2011, p. 109.

²²⁴ AHSCSP, *Expòsits 3*, fol. 115r; estudiat a Illanes 2011, pp. 109 i 451.

²²⁵ *Ibidem*, fol. 177r; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 463.

²²⁶ *Ibidem*, fol. 121r.-v; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 451-452.

- a) Mateu (juntament amb el padrí Joan Garau, porter)

Dissapte a XXI del mes de setembre any MCCCCXXVI festa del glorios evangelista sent Mather a una hora passada miga nit fo posat lo dit infant appellat Mather a la porta mayor del dit spital lo qual fo atrobat en lo (limdar) del porta dins una senalla nova de palma tot (mi) ambolitat ab un pedas podrit. Et apres fo bataiat en la dite casa e foli mes lo dit nom de sent Matheu fo padri (...) Johan Garau porter e padrina la dona na Eulalia muller den Bernat Castello sabater.²²⁷

4.3: Antònia

Antònia, viuda de Pere de Costabella i infermera de l'Hospital, és feta padrina de:

- a) Joan Cristòfol²²⁸
- b) Pere Cristòfol²²⁹
- c) Caterina (juntament amb el padrí Guillem Estola, hospitaler)²³⁰
- d) Francesc Joan (juntament amb el padrí Joan Garau, porter)²³¹
- e) Agnès de Valterra

e fo son padri en Johan Guarau, porter de la dita casa, et padrina madona Anthònia de Costabella, president de las donas.²³²

4.4: Antònia

Esposa de Guillem Soler i dida de casa de l'Hospital²³³ és feta padrina de:

²²⁷ *Ibidem*, f. VIII; estudiat a *Ibidem*, pp. 107 i 109.

²²⁸ *Ibidem*, f. XI; estudiat a *Ibidem*.

²²⁹ *Ibidem*, f. XXVIII; estudiat a *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*, f. XXXVIII; estudiat a *Ibidem*.

²³¹ *Ibidem*, f. LVI; estudiat a *Ibidem*.

²³² AHSCSP, *Expòsits 2*, fols 15r.-16r; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 441.

²³³ Illanes 2011, pp. 107-108.

- a) Justina (juntament amb el padrí Joan Garau, porter)

*Fou batejada en l'espital, padrí Johan Garau, padrina Antònia, muller d'en Guillem Soler, dida de l'espital.*²³⁴

- b) Damià Garau (juntament amb el padrí Joan Garau, porter)

*foy bateiat en lo dit espital, padrí Johan Garau, museo, padrina Antònia, muller d'en Guillem Soler.*²³⁵

4.5: Raimonda Francesca

Era servicial de les orades de l'Hospital i feta padrina de:

- a) Ramoneta (juntament amb el padrí Joan Garau, porter)

Va néixer a l'Hospital perquè la seva mare, Margarida, filla de *Monich*, de la parròquia del *Begues*, hi estava ingressada considerada *folla*, secció on treballava Raimonda. A més de Raimonda, Ramoneta va tenir com a padrí a Joan Garau.²³⁶

4.6: Sibília Bolosella

Dona encarregada dels infants de l'Hospital (documentada, com a mínim, en el període 1426-1429). També se l'anomena “pensadora d'infants” i és padrina de:

- a) Esteve Joan (juntament amb Joan Garau, porter)

*Ffo fou bateiat en casa, padri Johan Garau, padrina na Sibilia Bolosella.*²³⁷

- b) Joan Guerau (juntament amb Joan Garau, porter)

*Fou bateiat en l'espital, padrí Johan Garau botaller, padrina na Sibilia Bolosella pensadora d'infants.*²³⁸

²³⁴ AHSCSP, *Expòsits 3*, fol. 83r; estudiat a Illanes 2011, pp. 109 i 444.

²³⁵ *Ibidem*, fol. 177r; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 463.

²³⁶ *Ibidem*, f. XXXX; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 123.

²³⁷ *Ibidem*, fol. 115r; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 451.

²³⁸ *Ibidem*, fol. 121r.-v; estudiat a *Ibidem*, pp. 109 i 451-452.

4.7: Guillem Estola

No se'n documenta el càrrec, simplement que era de l'Hospital. És fet padrí de:

- a) Caterina (juntament amb la padrina Antònia, infermera viuda de Pere de Costabella)²³⁹

4.8: Bartomeu (Montniany)

Barber de l'Hospital, és fet padrí de:

- a) Perpètua²⁴⁰

Annex 5. Casos d'expòsits reencomanats a les dides per part de madona Estàcia

5.1: Bartomeu

Bartomeu va ser abandonat el 26 de setembre de 1411 i encomanat a la dona de Martí Pla de Sant Feliu de Llobregat. Al cap de dos anys, en ser restituit, Bartomeu es mostrava dèbil, motiu pel qual madona Estàcia va notificar el 9 de setembre de 1413 a Martí Nadal la voluntat que tornessin a tenir cura del nen. L'endemà mateix la dida acudí a l'Hospital per tornar-se a endur Bartomeu.²⁴¹

5.2: Cristòfol

Havia estat resituït a l'Hospital un cop desmamat per la dida Romia, muller de Francesc Folgueres de la parròquia de *Sent Genís ca Amenla*,²⁴² el qual va emmalaltir l'endemà de ser

²³⁹ *Ibidem*, f. XXXXIII; estudiat a *Ibidem*.

²⁴⁰ AHSCSP, *Expòsits 3*; estudiat a *Ibidem*, p. 109.

²⁴¹ AHSCSP, *Expòsits 2*, f. 16r; estudiat a Vinyoles 2013a, p. 300; Illanes 2006, p. 86; Illanes 2011, p. 181.

²⁴² Parròquia de Sant Genís a l'Ametlla del Vallès.

restituït. Madona Estàcia va fer venir la parella perquè tornés a tenir cura de Cristòfol. Finalment, l'infant morí.²⁴³

Annex 6. Seguiment i estats dels expòsits encomanats i tractats per madona Estàcia

6.1: Agnès

Comanada per madona Estàcia a mossèn Antic Almogàver, cavaller i ciutadà de Barcelona, i a la seva esposa.²⁴⁴ Destaca que està *sana e viva e bona e molt graciosa, que si havia merit no s'o preseria*.

Agnès viva és

Ítem fou comenada una infanta del spital, appel·lada Agnès, ab mossèn Antich Almogàver, cavaller e ciutadà de Barchelona, e ab madona sua, a son cosiment, sen(s) carta ni escrit, le qual li liurà madona Estàcia.

*E le demunt dita Agnès é(s) sana e viva e bona e molt graciosa, que si havia merit no s'o preseria, car ja ha bons XVIII o XVIII anys, e està molt pariloza, que una vegada que hom feis que li donasen merit. Sobre axó deuriem punyir.*²⁴⁵

6.2: Bernoy o Barnoy

Encomanat per madona Estàcia a l'esposa de mossèn Galceran de Sentmenat.²⁴⁶ Destaca que *és sa e viu e està ben calsat e ben vestit he és bon fadrinet*.

Bernoy, viu és

²⁴³ AHSCSP, *Expòsits 2*, f. XIII; estudiat a Illanes 2011, p. 59.

²⁴⁴ Marino 2019, p. 31.

²⁴⁵ BNC, Fons Històric, *Memorial dels infants*, f. 9r; estudiat a Marino 2019, p. 81.

²⁴⁶ Marino 2019, pp. 31-32; Illanes 2011, p. 301.

Ítem, fou mes o comenat hun infant de l'hospital appel·lat Barnoy ab madona de mossèn Galceran de Semmenat, lo qual li liurà madona Estàcia sens carta e sens escrit.

*E lo demunt dit Barnoy és sa e viu e està ben calsat e ben vestit he és bon fadrinet.*²⁴⁷

6.3: Joaneta

Encomanada per madona Estàcia a l'esposa de Ponç Burgès.²⁴⁸ Destaca que està *viva e sana e està molt bé*.

Johaneta, viva és

*Ítem, fou mesa o comenada una infanta de l'hospital appel·lada Johaneta ab madona d'en Ponç Burgès, qui està al carrer Nou, devant Framenós, le qual infanta està sens carta e los hòmens dien que en cartà madona Estacie le comenà a madona d'en Ponç Burgès. Li sap greu con hom la va veytar, car no vol que digen que sie de l'hospital. E le demunt dita Iohaneta és viva e sana e està molt bé, segons m'a dit lo veynat, e és de adat de VIII en X anys.*²⁴⁹

6.4: Joan Pere

Comanat per madona Estàcia a Agnès, viuda de l'honorable mossèn Ramon Çaval, del carrer Ample de Barcelona.²⁵⁰ Destaca que està *sa e viu e és bon fadrinet e va ben calsat e ben vastit e ha-l gorit de tiya que havia*.

Johan Pere, viu és

Ítem, fou mès o comenat hun infant de l'hospital appel·lat Johan Pere, lo qual és comenat a madona Agnès, muller de l'honorable mossèn Ramon Çaval, quòndam, qui està al carrer Ample, lo qual li ha comenat madona Estàcia a ssa coneguda o a se conexença, que no y ha carta ni escrit.

²⁴⁷ BNC, Fons Històric, *Memorial dels infants*, f. 11r; estudiat a Marino 2019, p. 86.

²⁴⁸ Marino 2019, pp. 34-35.

²⁴⁹ BNC, Fons Històric, *Memorial dels infants*, f. 8v; estudiat a *Ibidem*, p. 80.

²⁵⁰ Marino 2019, pp. 38-39.

*E lo demunt dit infant appel·lat Johan Pere és sa e viu e és bon fadrinet e va ben calsat e ben vastit e ha·l gorit de tiya que havia.*²⁵¹

6.5: Constança

Comanada per madona Estàcia a sor Agnès a no ser que el seu pare la vingués a buscar. Se li comana arran de la mort de Beatriu, anterior nena expòsita al càrrec de sor Agnès (vg. annex 5.6). Destaca que és *sana e bona fadrina e és de adat de XII anys*.

Costança, viva és

Ítem, a XII del mes de juny del dit any, fou mesa, per madona Estàcia, Costancina, infanta de l'hospital, ab sor Agnès, sens carta e sens neguna condició, sinó que si son para venia que·l li donàs.

*E le demunt dita Costancina és sana e bona fadrina e és de adat de XII anys e està al carrer qui va a Muntalegra, devant lo portal de l'ort del Carme.*²⁵²

6.6: Beatriu i La Sarda

Encomanades per madona Estàcia a una reclusa de Santa Margalida, la qual promet ensenyar-les a llegir.²⁵³

Beatriu e l'altre, le Sarda, mortes són

Ítem, foren comenades duas infantas de l'hospital, les quals comenà madona Estàcia a le resclusa de Santa Margalida, le qual, le una és appel·lada Beatriu, e l'altre la Sarda. Ací no hic hac carta, ni negunes coses; estan a son cosiment, però és axí entre madona que le dita rescluz a li mostrara de letra.

²⁵¹ BNC, Fons Històric, *Memorial dels infants*, f. 10v; estudiat a Marino 2019, p. 84.

²⁵² BNC, Fons Històric, *Memorial dels infants*, f. 7v-8r; estudiat a *Ibidem*, p. 78.

²⁵³ Illanes 2013a, p. 73; Illanes 2011, p. 302.

*E les ditas fadrines moriren pessa lavors con la senyora anà en Sesília, la una morí a cassa de sor Egnès, e l'altre a Sencta Margalida, per allò li donaren a sor Agnès le demunt dita Costança.*²⁵⁴

6.7: Eufrasina

Comanada per madona Estàcia a Isabel Joana, esposa de l'honrat Joan Llull. Destaca que està *sana e viva e bona miyona, és ben vestida e ben calçada e ben pensade.*

Euffrasina, viva és

Ítem, fou mesa o comenada una infanta appel·lade Eufrasina de l'hospital ab madona Isabel Johana, muller de l'honrat en Johan Lull, menor de dies, a se coneguda, sensa carta ni ascrit, le qual le y a comenada madona Estàcia.

*E le demunt dita infanta Eufrasina és sana e viva e bona miyona, és ben vestida e ben calçada e ben pensade.*²⁵⁵

6.8: Gracieta

Comanada per madona Estàcia a Agnès, viuda de mossèn Ramon Çaval, del carrer Ample de Barcelona. Destaca que està *sana e viva he ha bon temps ben vestida, ben calçada e bona miyonata.*

Grassieta, viva és

Ítem, fou mesa ho comenada una altre infanta de hospital, appel·lade Grassieta, ab madona Agnès, muller de l'honorable mossèn Ramon Çaval, quòndam, qui està al carrer Ample, prop le Merçè, le qual té sens carta ni sens escrit, a se conexença, le qual ha mesa madona Estàcia.

²⁵⁴ BNC, Fons Històric, *Memorial dels infants*, f. 8r; estudiat a Marino 2019, p. 78.

²⁵⁵ *Ibidem*, f. 10v; estudiat a *Ibidem*, p. 85.

*E la demunt dita Grassieta és sana e viva he ha bon temps ben vestida, ben calçada e bona miyonata.*²⁵⁶

6.9: Margalida

Encomanada per madona Estàcia a la muller de mossèn Galceran de *Semmenat*. Destaca que està *viva e ben vestida e ben calçada e és bona miyona, axí que bon racapta ha*.

Margalida, viva és

Ítem, fou mesa o comenada una infanta de l'hospital apel·lada Margarida ab madona de mossèn Galceran de Semmenat, la qual li liurà madona Estàcia sen(s) carta e sens escrit.

*E le demunt dita Margarida és sana e viva e ben vestida e ben calçada e és bona miyona, axí que bon racapta ha.*²⁵⁷

6.10: Leonart

Comanat per madona Estàcia a Berenguer Puig, ferrer, de prop de l'Hospital. Destaca que està *sa e viu e és bon fadrí e cominalment vestit i que li ensenyarà l'ofici de ferrer*.

Leonart, viu és

Ítem, fou mès o comenade un infant de l'hospital, apel·lat Leonart, lo qual lliurà madona Estàcia a n'en Berenguer Puig, farrer, qui està prop de l'hospital, e mès-lo sens carta ni escrit.

*E lo demunt dit Leonart és sa e viu e és bon fadrí e cominalment vestit e li mostrarà lo seu ofici.*²⁵⁸

²⁵⁶ *Ibidem*, f. 10v; estudiat a *Ibidem*.

²⁵⁷ *Ibidem*, f. 11r; estudiat a *Ibidem*, p. 86.

²⁵⁸ *Ibidem*, f. 13r; estudiat a *Ibidem*, p. 91.

6.11: Cristòfol

Entregat a la dida Romia i al seu marit Francesc Folgueres de la parròquia de Sant Genís de l'Ametlla del Vallès. Restituït a l'Hospital un cop desmamat, va emmalaltir l'endemà. Madona Estàcia va fer venir la parella perquè tornés a tenir cura de Cristòfol.²⁵⁹

6.12: Pere

Abandonat el 3 d'abril de 1413. Té un any d'edat i no vol mamar de cap dida, motiu pel qual retorna a l'Hospital. Després d'entregar-lo una nit a la dida Francesca, dona d'Antoni Governa, Pere no millora i finalment morirà per febre a casa d'Estàcia.²⁶⁰

*Pere fou posat a la porta del hospital diluns III d'abril de MCCCCXIII havie ja I any e gitaren-lo ych ja desmamat. Tota ora ha stat en casa, car ja ere desmamat, e no ha volgut mamar de neguna dona. Emperò pensavam que mamàs e dimarts a IIII de abril tecn.lo una nit na Ffrancescha muller de n'Anthoni Governa que sta en lo carrer d'en Robador done li VIII diners. Mori en casa de madona Hostacia per febra a XIII dagost del dit any.*²⁶¹

6.13: Sense nom

Una donzella al càrrec de madona Estàcia va ser greument atacada per uns malfactors. Davant aquest fet, la comtessa va enviar cartes al rei Ferran I i a l'administrador de l'Hospital amb l'objectiu de fer saber el fet i castigar els dits malfactors.²⁶²

6.14: Joan

Abandonat amb tres mesos de vida el 31 de setembre de 1412. Coneixem la identitat dels seus pares: la seva mare, Sibília, es troba a l'Hospital i ha parit a Joan allà; el seu pare, també anomenat Joan, és jornaler castellà i conegut de Jaume Rossell, notari barceloní. Joan va ser entregat en un primer moment a Maria fins al 7 d'octubre, esposa de Grau Salvans, de

²⁵⁹ AHSCSP, *Expòsits 2*, f. XIII; estudiat a Illanes 2011, p. 59.

²⁶⁰ Illanes 2011, p. 195.

²⁶¹ AHSCSP, *Expòsits 2*, f. LXVII; estudiat a Illanes 2011, p. 195.

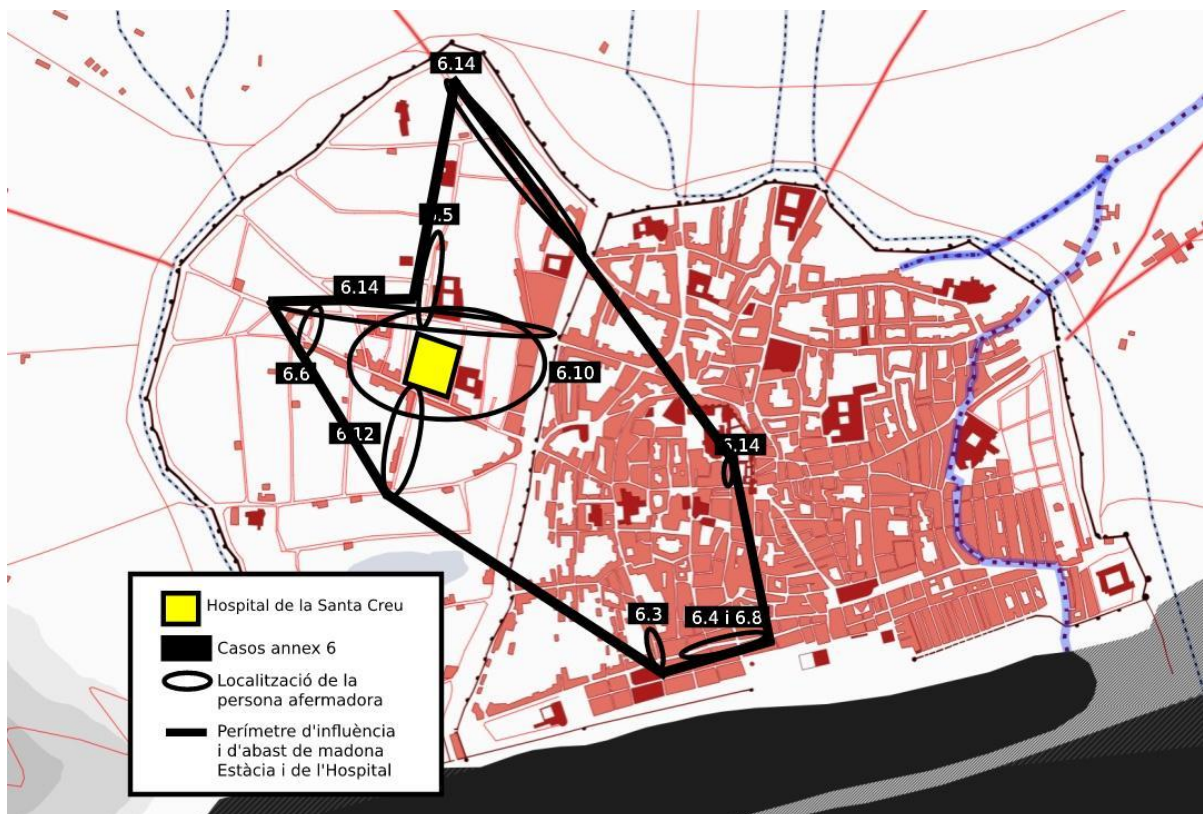
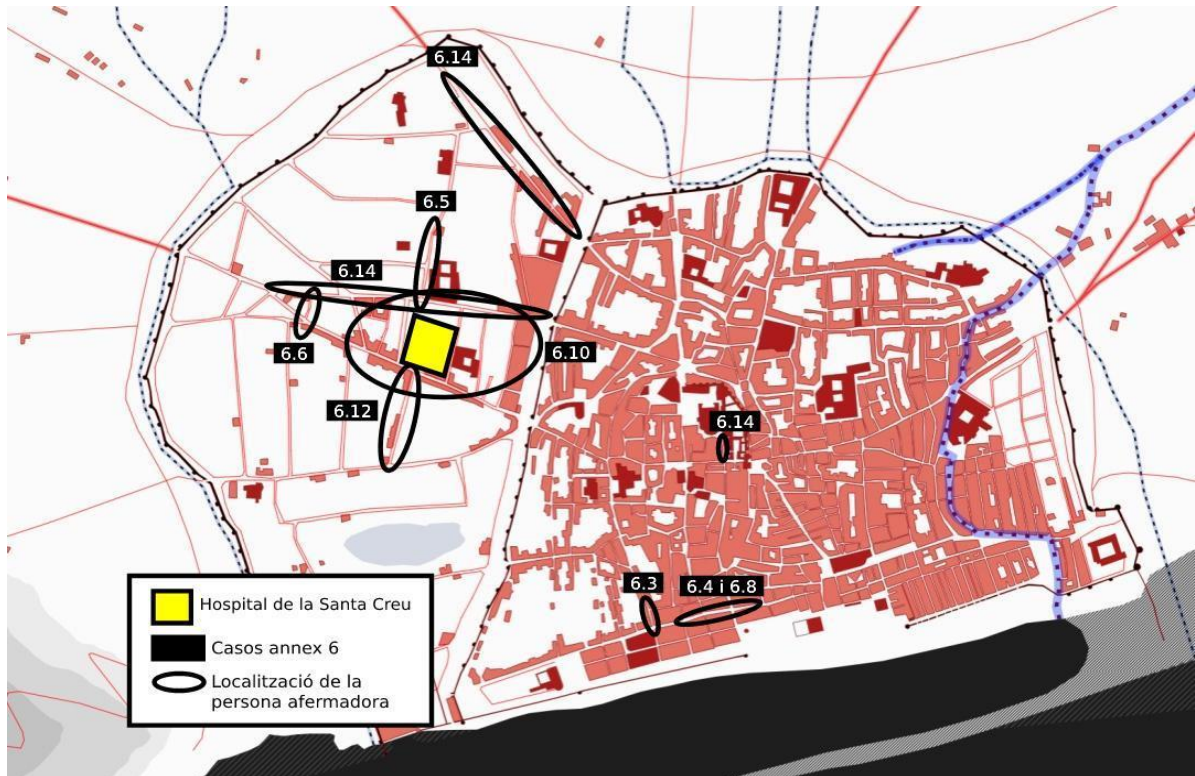
²⁶² ACA, Registro de Cancillería 2399, fol. 124r.v; estudiat a *Ibidem*, p. 60.

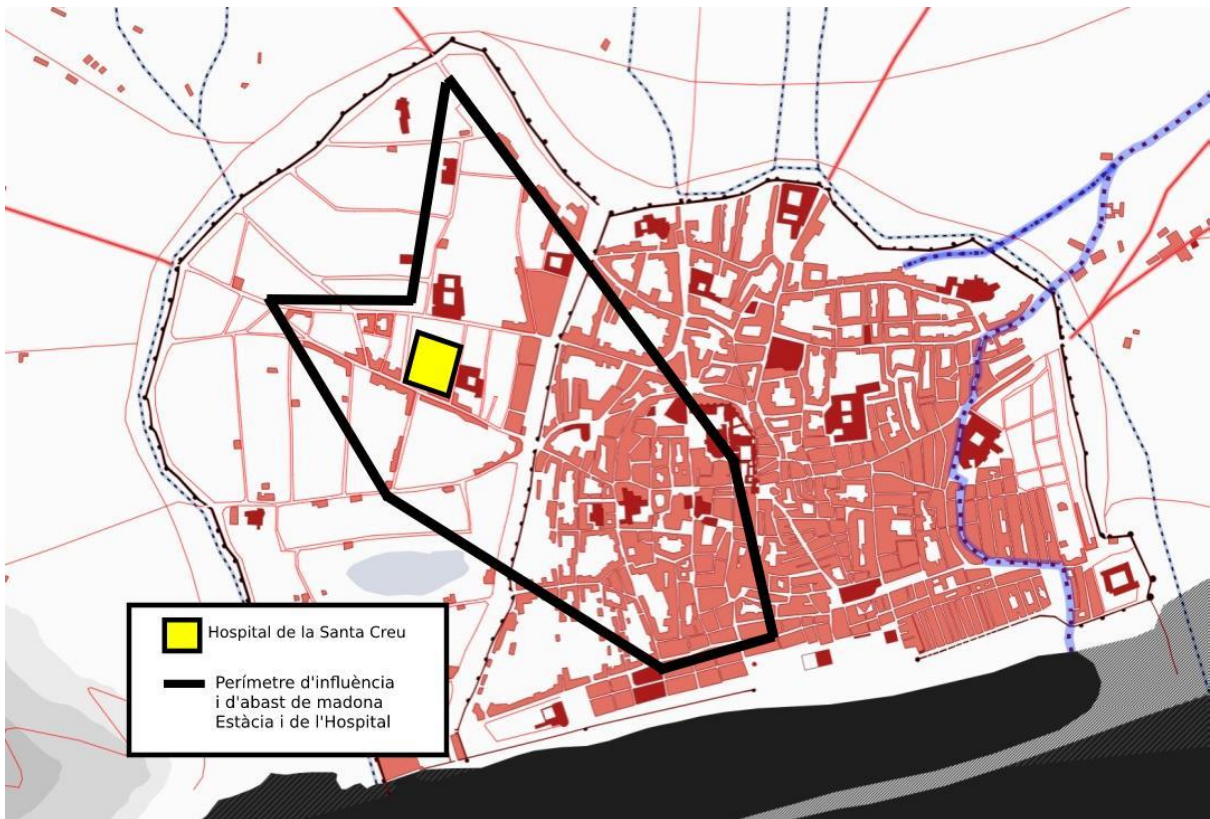
Barcelona, i a Beatriu fins al 16 de febrer de 1413, muller de Ramon *Bastarç*, del carrer dels Tallers. Posteriorment la seva mare Sibília se'n fa càrrec però no definitivament tal com mostra un nou encomanament de Joan el 4 de març a l'esclava de Bernat Cardina, per quatre dies. Si bé Joan retorna amb la seva mare, que en aquell moment es trobava a la casa de Castelló de Barcelona, el 9 d'abril torna a ser abandonat a l'Hospital. L'alleta durant dues nits Constança; durant una nit Blanquina, muller de Pere Mercader, del carrer del Carme, i fins al 5 de juny *Stevena*, esposa de Guillem Gomar, cuiracer, a la Freneria. És restituït a l'Hospital novament i cuidat una nit respectivament per Constança, esposa de Bernat Bonastre de Mediona i per la muller de Joan Castella. Madona Estàcia intervé personalment en el cas de Joan el 9 de juny entregant-lo a mossèn Galceran de *Sentmenat*, ja que té una esclava que ha de salvar la llet fins que la seva dona doni a llum. L'esclava l'alleta durant 13 dies i el restitueix a l'Hospital molt prim. Més endavant, el 23 de juny, Joan és encomanat per dues nits a Francesca, dona d'Antoni Governà i per dues nits més a Joana, esposa de Bernat Plagat Forn per tornar a ser alletat per Francesca durant dues nits més. El 28 de juny és entregat durant un mes a Antígona, muller de Nicolau Calvus d'Alella. El rastre de Joan es perd aquí, ja que no consta cap més informació d'ell.²⁶³

²⁶³ AHSCSP, *Expòsits* 2, f. LIII; estudiat a *Ibidem*, pp. 237-238 i 254-256.

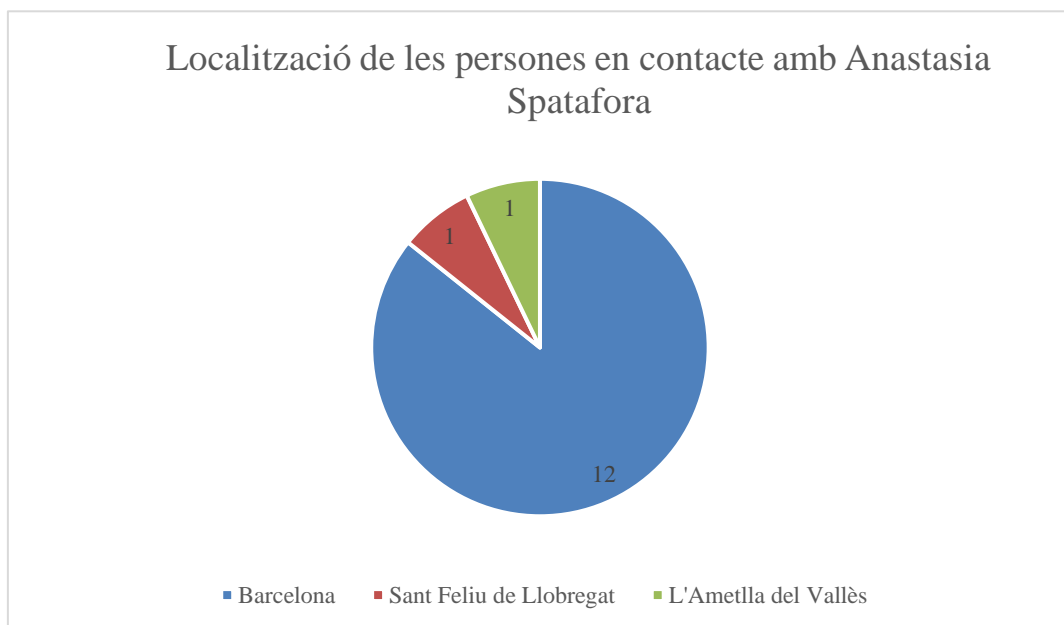
Annex 7. Xarxa de contactes i d'influència d'Anastasia Spatafora

7.1: Mapes de la localització de les persones afermadores en contacte amb madona Estàcia a Barcelona en relació amb l'annex 6





7.2: Localització de les persones en contacte amb Anastasia Spatafora a Barcelona i fora d'ella en relació amb els annexos 5 i 6



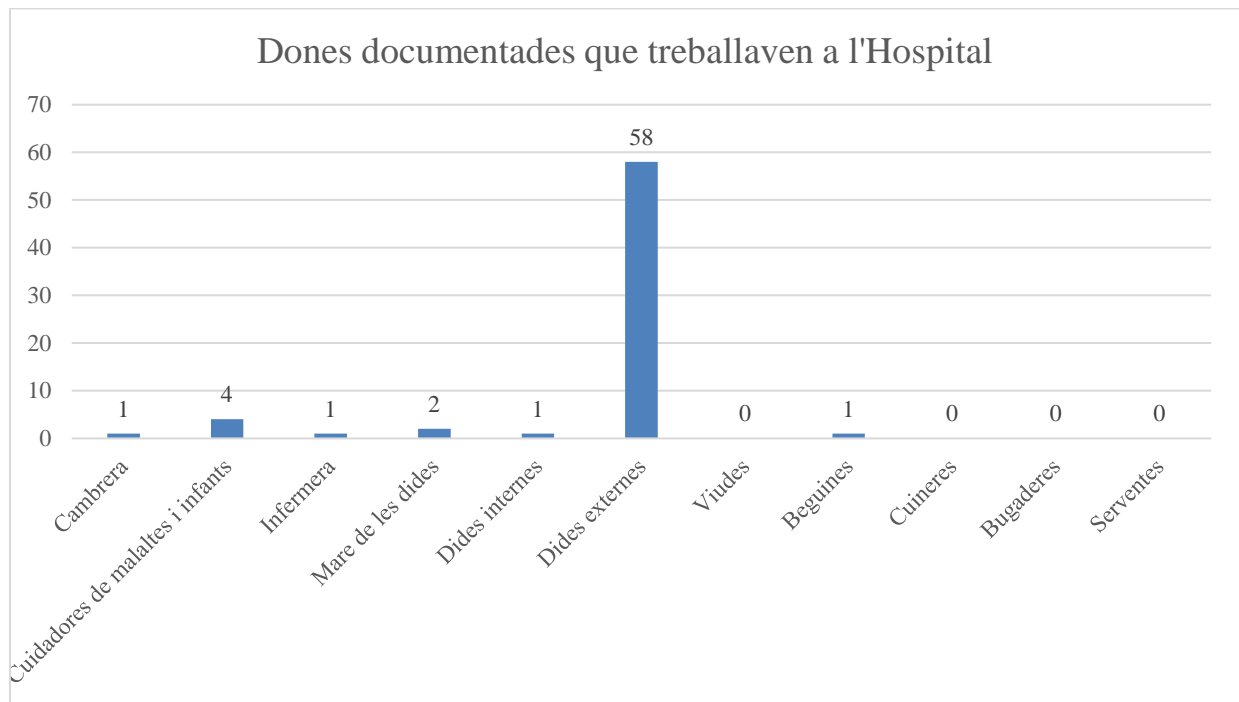
Referència annex	Població
5.1	Sant Feliu de Llobregat
5.2 i 6.11	L'Ametlla del Vallès (parròquia de Sant Genís)
6.1	Barcelona
6.2	Barcelona (apareix com a diputat de la Generalitat per Barcelona) ²⁶⁴
6.3	Barcelona (carrer Nou davant Framenors)
6.4	Barcelona (Carrer Ample)
6.5	Barcelona (Carrer que va a Montalegre, davant del portal de l'hort del Carme)
6.6	Barcelona (beguinatge de Santa Margarida)
6.7	Barcelona (ciutadà honrat)
6.8	Barcelona (carrer Ample, prop de la Mercè)
6.9	Barcelona (apareix com a diputat de la Generalitat per Barcelona) ²⁶⁵
6.10	Barcelona (prop de l'Hospital)
6.12	Barcelona (carrer d'en Robador)
6.14	Barcelona (carrer dels Tallers, carrer del Carme, carrer de la Freneria)

²⁶⁴ Serra 2015, p. 410.

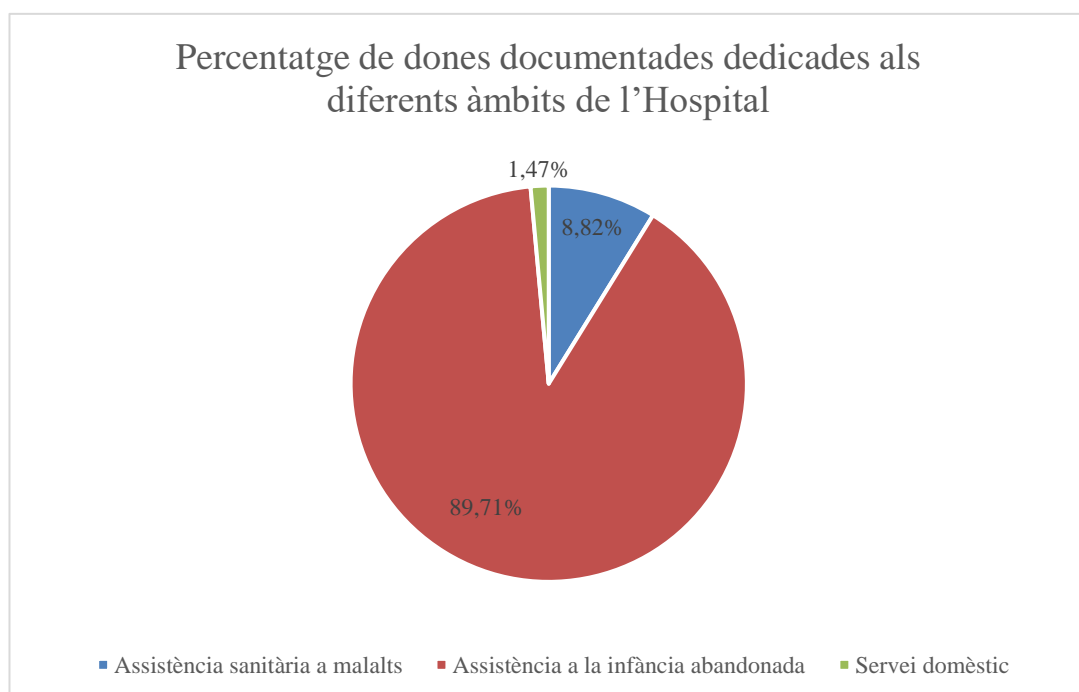
²⁶⁵ *Ibidem.*

Annex 8. Dones documentades que treballaven a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona al segle XV

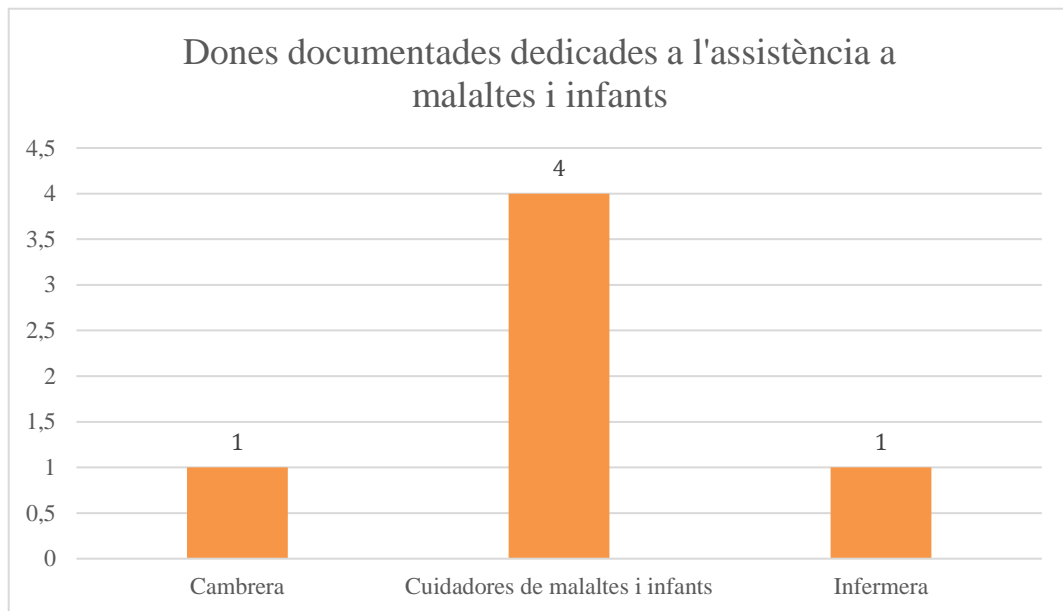
8.1: Dones documentades que treballaven a l'Hospital



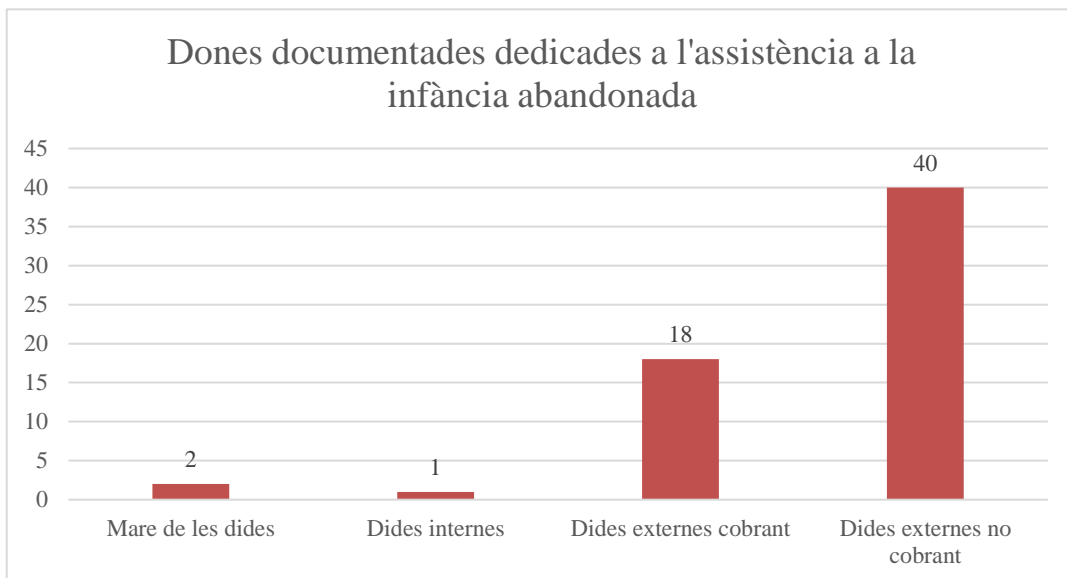
8.2: Percentatge de dones documentades dedicades als diferents àmbits de l'Hospital



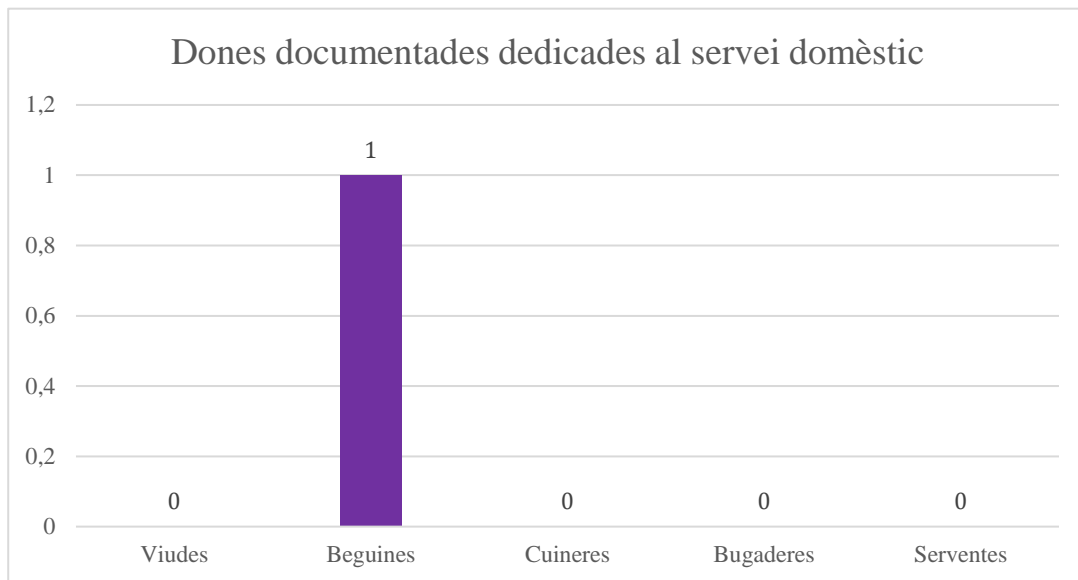
8.3: Dones documentades dedicades a l'assistència a malaltes i infants



8.4: Dones documentades dedicades a l'assistència a la infància abandonada



8.5: Dones documentades dedicades al servei domèstic



Annex 9. Detall del fresc *Accoglienza, educazione e matrimonio di una figlia dello spedale* de Domenico di Bartolo (1441-1442), situat al complex de Santa Maria della Scala, Siena

